

Robert Syrwid

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Polska
rosyrwid11@wp.pl • <https://orcid.org/0000-0001-7090-0352>

Zygmunt Tadeusz Robel (1891–1976) – życie i kariera zawodowa w świetle akt osobowych. Rekonesans archiwalny

Zygmunt Tadeusz Robel (1891–1976) – life and career as seen from personal records. Archival reconnaissance

Zygmunt Tadeusz Robel (1891–1976) – Leben und berufliche Laufbahn im Lichte persönlicher Akten. Eine archivarische Erkundung

Słowa kluczowe: Zygmunt Tadeusz Robel, administracja polska XX w., biografistyka polska XX w, Warmia i Mazury, Uniwersytet Warszawski

Keywords: Zygmunt Tadeusz Robel, 20th century Polish administration, 20th century Polish biography, Warmia and Mazury, University of Warsaw

Schlüsselworte: Zygmunt Tadeusz Robel, polnische Verwaltung des 20. Jahrhunderts, polnische Biografien des 20. Jahrhunderts, Ermland und Masuren, Universität Warschau

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę przedstawienia drogi życiowej i kariery urzędniczej dr. Zygmunta Tadeusza Robla (1891–1976), m.in. naczelnika Wydziału Wojskowego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach, wicewojewody i p.o. wojewody krakowskiego, pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski i wojewody olsztyńskiego oraz sekretarza Uniwersytetu Warszawskiego. Analizie poddano archiwalne akta osobowe Robla z różnych etapów jego działalności zawodowej, zarówno w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, jak i tzw. Polski Ludowej. Zawarty w nich materiał źródłowy, abstrahując od zróżnicowanego stopnia stanu jego zachowania, powinien w założeniu stanowić użyteczny przyczynek do badań biograficznych nad dziejami kadry urzędniczej administracji polskiej w XX wieku.

ABSTRACT

This article seeks to present the life path and official career of Dr Zygmunt Tadeusz Robel (1891–1976), who was, i.a., chief of the Military Department of the Silesian Voivodship Office in Katowice, deputy governor and acting governor of the Krakow Voivodship, plenipotentiary of the Polish government for the Mazurian District and the Olsztyn Voivodship Governor, as well as secretary of the University of Warsaw. Robel's archival personal files from a variety of phases of his professional activity, both during the Second Republic and the so-called People's Republic of Poland, were reviewed. Notwithstanding the varying degrees of preservation, the source material enclosed should make a useful contribution to biographical research into the history of Polish administrative office personnel in the 20th century.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel ist ein Versuch, den Lebensweg und die Beamtenlaufbahn von Dr. Zygmunt Tadeusz Robel (1891–1976) darzustellen, unter anderem als Leiter des Schlesischen Woiwodschaftsamtes in Katowice, stellvertretender Woiwode und amtierender Woiwode von Kraków, Beauftragter der polnischen Regierung für den Bezirk Masuren und Woiwode von Olsztyn sowie Sekretär der Universität Warschau. Analysiert wurden archivierte Personalakten von Robel aus verschiedenen Etappen seiner beruflichen Tätigkeit, sowohl in der Zeit der Zweiten Polnischen Republik als auch in der sogenannten Volksrepublik. Das in den Akten enthaltene Quellenmaterial, abgesehen von seinem unterschiedlichen Erhaltungsgrad, dürfte einen nützlichen Beitrag zu biografischen Studien über Schicksale polnischer Verwaltungsbeamter im 20. Jahrhundert leisten.

Spośród urzędników zasilających kadry, organizowanej jeszcze w trakcie trwania drugiej wojny światowej, administracji państwowej i samorządowej, utworzonego w południowej części Prus Wschodnich Okręgu Mazurskiego¹, na szczególną uwagę zasługują jej włodarze, sprawujący obowiązki pełnomocników Rządu Tymczasowego RP. Pierwszym z nich został mianowany ppłk Jakub Prawin², a jego

¹ Właściwie: Okręg IV – Prusy Wschodnie (zwany też Mazurskim) był jednym z czterech jednostek podziału administracyjnego ziem północnych i zachodnich, czyli tzw. Ziemi Odzyskanych – obok I – Śląsk Opolski, II – Śląsk Dolny, III – Pomorze Zachodnie – przewidywanych do wcielenia w granice powojennego państwa polskiego, a powołanych na podstawie rozporządzenia Rządu Tymczasowego RP z 14 III 1945 r. Zostały one podzielone na obwody (powiaty), zarządzane przez pełnomocników obwodowych (starostów). Pierwszym pełnomocnikiem Okręgu mianowano kpt. Jerzego Sztachelskiego (1911–1975), ówczesnego wojewodę białostockiego. W związku z nominacją Sztachelskiego na stanowisko ministra aprowizacji i handlu, jego obowiązki przejął, 30 III 1945 r., ppłk J. Prawin. Przybył on tego samego dnia, na czele grupy operacyjnej ministerstwa administracji publicznej, do Olsztyna, gdzie ustanowiono też siedzibę Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski – por. np. M. Płotek, *Trudne początki. Okręg Mazurski 1945–1946*, Dąbrówno 2011, s. 13–22.

² Jakub Prawin (1901–1957) – dr nauk ekonomicznych, gen. brygady Wojska Polskiego. Członek Komunistycznej Partii Polski (od 1931 r.) i Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików – od 1941 r.). W okresie II światowej instruktor i oficer polityczny w Armii Czerwonej (1941–1943) oraz zastępca dowódcy do spraw polityczno-wychowawczych 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Jesienią 1944 r. oddelegowany do pracy w administracji, w resortach gospodarki narodowej i finansów oraz komunikacji poczt telegrafów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Od lutego do marca 1945 r. pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP przy dowództwie 3 Frontu Białoruskiego. Pełnomocnik rządu RP na Okręg Mazurski (30 III – IX 1945). Po awansie na stopień gen. brygady został, w listopadzie 1945 r., przeniesiony służbowo na stanowisko szefa Polskiej Misji Wojskowej przy Sojuszniczej Radzie Kontroli w Berlinie (1945–1950). Wiceprezes Narodowego Banku Polskiego (1950–1957) – por. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie (dalej: AIPN BU), sygn. 230/64. Akta administracyjne dotyczące Jakuba Prawina; sygn. 1532/1009. Akta paszportowe Jakuba Prawina; sygn. 4134/3567. Akta dotyczące Jakuba Prawina; A.K.

następcą – oraz późniejszym pierwszym wojewodą olsztyńskim³ – Zygmunt Tadeusz Robel.

Pomimo, że obaj pełnili swe obowiązki stosunkowo krótko, to ich działalność przypadła na najtrudniejszy okres powojennej obudowy i tworzenia podstaw funkcjonowania aparatu nowej władzy państwowej na Warmii i Mazurach, czyli obszarze południowej części dawnych Prus Wschodnich, wcielonym w granice powojennego państwa polskiego w wyniku ustaleń konferencji zwycięskich mocarstw w Jałcie i w Poczdamie⁴.

O ile jednak Prawin poważną część swej drogi życiowej i zawodowej związał z działalnością polityczną w ruchu komunistycznym oraz służbą wojskową, to Robel jest przykładem urzędnika, którego długotrwała praca w aparacie administracyjnym miała miejsce w strukturach aż trzech państw i tym samym systemów politycznych, poczynając od Namiestnictwa Galicji⁵ Cesarstwa Austro-Węgier poprzez Drugą Rzeczpospolitą, z wyłączeniem okresu okupacji niemieckiej podczas drugiej wojny światowej, aż po tzw. Polskę Ludową (od 1952 r. pod nazwą Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej).

Niezależnie od istniejących w literaturze przedmiotu opracowań zwartych, przyczynków i edycji źródłowych, odnoszących się w sposób bezpośredni lub pośredni do ich dokonań podczas pełnienia obowiązków pełnomocników rządu, zaś w przypadku Robla również wojewody olsztyńskiego⁶, nadal istnieje przestrzeń do

Kunert, *Jakub Prawin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXVIII/2, z. 117, Wrocław–Warszawa–Kraków 1985, s. 362–363; *Jakub Prawin. Wspomnienia*, H. Kotlicki et al., Warszawa 1959. W 1983 r. Maria Bieniek obroniła pracę magisterską pt. *Jakub Prawin. Zarys biograficzny* na Wydziale Humanistycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP) w Olsztynie (maszynopis pracy był przechowywany w Bibliotece WSP – sygn. R 1125). Po utworzeniu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w 1999 r., zbiory biblioteczne WSP zostały przejęte przez Bibliotekę nowej placówki – zob. B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991, s. 10.

³ Województwo olsztyńskie, podobnie jak szczecińskie i wrocławskie, zostało utworzone na mocy rozporządzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej RP w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziem Odzyskanych z 29 V 1946 r. (*Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, dalej: *DzU RP* 1946, nr 28, poz. 177). Zlikwidowano wówczas cztery okręgi, podzielone administracyjnie na obwoły, odtąd powiaty, a pełnomocników okręgowych i obwodowych, zastąpili oficjalnie wojewodowie i starostowie – por. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziem Odzyskanych* (dalej: *DzU MZO*) 1946, nr 6, poz. 72.

⁴ Por. J. Garliński, *Polska w drugiej wojnie światowej*, Warszawa 2018; *Jałta. Rzeczywistość, mit i pamięć*, red. S. Łukaszewicz, Warszawa 2019; A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939–1945*, Warszawa 1960.

⁵ Szerzej na temat dziejów Namiestnictwa Galicji z siedzibą we Lwowie – zob. A. Dziadzio, M. Mataniak, *Namiestnictwo galicyjskie (1854–1914). Organizacja i zadania*, „*Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*” 2018, t. XI, z. 1, s. 137–167.

⁶ Na szczególną uwagę zasługują: B. Łukaszewicz, op. cit.; R. Gieszczyńska, *Jakub Prawin, pełnomocnik rządu na Okręg Mazurski wobec ludności niemieckiej*, w: *Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej Polsce w latach 1945–1989*, red. A. Dziurok, P. Madajczyk, S. Rosenbaum, Warszawa 2016, s. 134–146; R. Gross, *Przemiany gospodarcze wsi na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Olsztyn 2019; E. Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej, rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980; D. Krysiak, *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury–kadry–działalność*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2017; T.T. Majer, *Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski. Budowa aparatu państwowego*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2018, t. XVIII, s. 103–119; *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 rok*, przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996; *Olsztyn w dokumentach 3. Wybór źródeł do historii pierwszych lat powojennych 1945–1950*, [oprac.] D. Bogdan, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2017; *Olsztyn w dokumentach 5. Rok 1945. Źródła do powojennych dziejów miasta*, wybrali, wstępem i przypisami opatrzyli K. Bączek, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2019; M. Plotek, op. cit.; F. Sokołowski, *Z badań nad*

kontynuowania studiów biograficznych dotyczących tych postaci, wpisanych w szerszy kontekst badań nad dziejami administracji polskiej w XX wieku.

W niniejszym artykule podjęto próbę rekonstrukcji drogi życiowej i kariery urzędniczej Robla, w oparciu o analizę zawartości dostępnych akt osobowych z różnych etapów jego aktywności zawodowej.

Za podstawę źródłową przyjęto dokumentację zachowaną w zasobach trzech placówek archiwalnych: Archiwum Państwowego w Katowicach⁷, Archiwum Zakładowego Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego Olsztynie⁸ (AZ WMUWO) oraz Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego⁹.

Ze względu na poważny stopień zróżnicowania wartości poznawczej materiału badawczego, przechowywanego w poszczególnych archiwach, wymagał on uzupełnień na podstawie innych dostępnych przekazów.

W archiwum katowickim dominuje, licząca ogółem 47 kart, dokumentacja dotycząca wyników dokonywanych periodycznie postępowań kwalifikacyjnych i ocen przydatności służbowej Robla, w pewnej części odnosząca się do okresu jego pracy w Namiestnictwie we Lwowie, Urzędzie Wojewódzkim Lwowskim i ministerstwie spraw wewnętrznych w Warszawie, wzbogacona korespondencją z lat 30. XX wieku z urzędami skarbowymi w sprawie uznania jego okresu służby w organach administracji Cesarstwa Austro-Węgier do podstawy wymiaru zaopatrzenia emerytalnego.

Licząca 25 dokumentów teczka personalna Robla w AZ WMUWO, zawiera niemal wyłącznie korespondencję urzędową w sprawie ustalenia stopnia uszczerbku na zdrowiu odniesionego przezeń w wyniku wypadku samochodowego, któremu uległ podczas wyjazdu służbowego do Warszawy jesienią 1946 r. Uzupełnia ją odpis skróconego aktu małżeństwa oraz legitymacja urzędnicza żony.

Stosunkowo najwięcej informacji o życiu prywatnym oraz przebiegu aktywności zawodowej Robla, zachowało się w aktach pracowniczych przechowywanych w Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, czyli miejscu jego ostatniego zatrudnienia. W zawierającej

administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW) 1974, nr 3, s. 291–311; K. Rembacka, *Biografia zbiorowa czy indywidualna? Komunisty w „Ziemiach Odzyskanych” tuż po II wojnie światowej*, „Przełęcz Zachodniopomorski” 2020, z. 4, s. 27–47; A. Sakson, *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań 1998; M. Szumiło, *Wojewodowie i okręgowi pełnomocnicy rządu w pierwszych latach Polski Ludowej (1944–1950)* w: *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. II, red. A. Górak, D. Magier, Lublin–Siedlce 2009, s. 293–301; R. Tomkiewicz, *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016; A. Wakar, *Administracja publiczna*, „Rocznik Olsztyński” 1964 (druk: Olsztyn 1966), s. 27–51; idem, *Poczet wojewodów olsztyńskich. Jakub Prawin*, „Olsztyński Kurier Obywatelski” 1990, nr 1, s. 6; *Warmiaczy i Mazurzy w PRL. Wybór dokumentów. Rok 1945*, przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1994.

⁷ Archiwum Państwowe w Katowicach, Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach [1892] 1922–1939 [1944, dalej: APK], sygn. 12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89.

⁸ Archiwum Zakładowe Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (dalej: AZ WMUWO), sygn. 1271. Teczka personalna Zygmunta Robla (materiały niefoliowane). Zbiór akt dawnego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, w tym teczek personalnych jego pracowników, został obecnie opracowany i przekazany do zasobów Archiwum Państwowego w Olsztynie. Na potrzeby niniejszego artykułu, który przygotowano przede wszystkim w okresie poprzedzającym wspomnianą zmianę lokalizacji jego przechowywania, zachowano dawne sygnatury akt osobowych.

⁹ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: AUW), sygn. 2430, Teka akt osobowych Zygmunta Robla.

30 kart teczce akt osobowych byłego wojewody olsztyńskiego, znajdują się, m.in.: umowa o pracę z 1954 r. ankieta personalna z marca 1955 r., wraz ze „szczegółowym życiorysem”, kwestionariusz osobowy, korespondencja płaćcowa, wnioski o nadanie odznaczenia państwowego i Oświadczenie w sprawie przyznania mu renty specjalnej.

Zgromadzone, w wymienionych archiwach, materiały personalne nie stanowią, jak wspomniano, zbioru o charakterze kompletnym. Brakuje w nich wielu istotnych informacji, zwłaszcza o losach Robla w latach drugiej wojny światowej, podczas której przebywał, wraz z córką, w Krośnie nad Wisłokiem, pracując jako księgowy w miejscowej powiatowej spółdzielni rolniczej. Nie odnaleziono również dokumentacji pracowniczej z okresu pełnienia przezeń obowiązków wicewojewody i wojewody krakowskiego w 1945 r.¹⁰ Nie udało się także odnaleźć akt osobowych Robla z lat 1948–1954, kiedy to, po opuszczeniu Warmii i Mazur oraz przeniesieniu do Warszawy, zajmował początkowo stanowisko wicedyrektora Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych (PZUW)¹¹, a następnie naczelnika wydziału ogólnego Urzędu Zastępstwa Prawnego (UZP)¹². W tym ostatnim przypadku istnieje jednak potwierdzenie, że w odpowiedzi na wniosek Robla o określenie podstawy wymiaru zaopatrzenia emerytalnego, Biuro Personalne Ministerstwa Administracji Publicznej, wraz z pismem w tej sprawie skierowanym do Państwowego Zakładu Emerytalnego (PZE)¹³ z 20 marca 1950 r., przekazało tam, w załączeniu, przechowywane dotąd jego akta pracownicze¹⁴.

¹⁰ Por. A. Litewka, *Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego z lat 1945–1950 w Archiwum Państwowym w Krakowie*, w: *Verba volant, scripta manent. Księga pamiątkowa dedykowana Mieczysławowi Barcikowi*, red. P.M. Żukowski, Kraków 2010, s. 113–133. W zespole Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego [1870] 1945–1950 [1956] Archiwum Narodowe w Krakowie nie odnaleziono teczki osobowej Zygmunta Robla – por. informacja na podstawie odpowiedzi z 20 VII 2015 r. p. Natalii Hajdugi – pracownika Oddziału IV Archiwum Narodowego w Krakowie (w posiadaniu autora).

¹¹ Poprzedniczką Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych była Polska Dyrekcja Ubezpieczeń Wzajemnych, utworzona na podstawie ustawy o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych, z 21 VI 1921 r. (DzU RP 1921, nr 64, poz. 395), jako prawo-publiczna instytucja ubezpieczeniowa. W 1927 r. została ona przekształcona w Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych – por. Rozporządzenie Prezydenta RP o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych z 27 V 1927 r. (DzU RP 1933, nr 3, poz. 23, wraz z późn. zm.). Po II wojnie światowej PZUW funkcjonował w oparciu o postanowienia dekretu Rady Ministrów o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych z 3 I 1947 r. (DzU RP 1947, nr 19, poz. 72). Jego prawnym następcą – na podstawie ustawy o ubezpieczeniach państwowych z 28 III 1952 r. (DzU RP 1952, nr 20, poz. 130 – obowiązywała od 29 IV 1952 r.) – jako instytucja uprawniona do prowadzenia ubezpieczeń majątkowych i osobowych, stał się Państwowy Zakład Ubezpieczeń. W 1990 r. dokonano zmiany jego nazwy na Powszechny Zakład Ubezpieczeń. Od 1998 r. działa on pod nazwą Powszechny Zakład Ubezpieczeń Spółka Akcyjna.

¹² Powołany na mocy dekretu Rady Ministrów o organach zastępstwa prawnego z 29 III 1951 r. (DzU RP 1951, nr 20, poz. 159) jako instytucja pomocy prawnej władz, urzędów, państwowych instytucji, przedsiębiorstw i banków, przedsiębiorstw pozostających pod zarządem państwowym oraz gminnych kas spółdzielczych (art. 1). Zlikwidowany na podstawie dekretu Rady Ministrów o zastępstwie sądowym władz, urzędów, instytucji i przedsiębiorstw państwowych z 2 VI 1954 r. (Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; dalej DzU PRL 1954, nr 25, poz. 93).

¹³ Por. Rozporządzenie Rady Ministrów o statucie Państwowego Zakładu Emerytalnego, z 6 III 1934 r. (DzU RP 1934, nr 31, poz. 276). Instytucja ta została zlikwidowana na mocy ustawy o zniesieniu Państwowego Zakładu Emerytalnego, z 29 XII 1951 r. (DzU RP 1952, nr 1, poz. 4 – ogłoszona 4 I 1952 r., obowiązywała od 1 I 1952 r.) Jej dokumentację, majątek oraz dotychczasowy zakres uprawnień przejął nowoutworzony Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

¹⁴ AZ WMUWO, sygn. 1271. Teczka personalna Z. Robla. Pismo Biura Personalnego ministerstwa administracji publicznej do Wydziału III PZE w sprawie wniosku emerytalnego Z. Robla, z 20 III 1950 r. Por. też: ibidem, Pismo Z. Robla do ministerstwa administracji publicznej w sprawie orzeczenia komisji lekarskiej, z 15 III 1950 r.; Pismo Dyrektora Biura

Zachodzi zatem uzasadnione prawdopodobieństwo, że podobna sytuacja mogła zaistnieć przypadku akt personalnych z okresu jego zatrudnienia w UZP. Jak wynika z życiorysu Robla z 1954 r., zachowanego w Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, akta te, podczas zatrudnienia w UZP, były przechowywane w Archiwum Urzędu Rady Ministrów. W wyniku podjętych tam poszukiwań, nie odnaleziono jednak jego teczki osobowej¹⁵.

Poza podstawową bazą archiwalną, istotne znaczenie w prezentowanej rekonstrukcji biograficznej odegrała literatura przedmiotu i materiały prasowe – w tym rozmowa z Roblem przeprowadzona przez Leona Wernica w 1964 r.¹⁶ – oraz publikacje wspomnieniowe Andrzeja Wakara¹⁷ i Czesława Browińskiego¹⁸ (zob. Bibliografia).

W dodatku ilustracyjnym przedstawiono, obok fotografii, odcisków pieczęci służbowych, autografu oraz nekrologu omawianej postaci, także reprodukcje dokumentów urzędowych wystawionych przez Robla – jako pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie – pochodzących z zasobów Biblioteki Narodowej w Warszawie. Uzupełnienie artykułu stanowi Aneks źródłowy, w którym zamieszczono Oświadczenie złożone przez posłów na Sejm PRL z Warmii i Mazur w 1960 r., w sprawie przyznania byłemu wojewodzie olsztyńskiemu renty specjalnej.

Personalnego Kadr i Szkolenia Prezydium Rady Ministrów do PZE w sprawie wniosku Z. Robla, z 20 VI 1950 r. Nie można zatem wykluczyć, że dokumentacja ta, obejmująca chronologicznie wcześniejsze etapy jego kariery urzędniczej, została już wybrakowana, zgodnie z przepisami obowiązującymi w tym zakresie – zob. Ustawa z 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, DzU PRL, 1983, nr 38, poz. 173 wraz z późn. zm.) – por. Ustawa z 17 XII 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, (DzU RP 1998, nr 162, poz. 1118, wraz z późn. zm.).

¹⁵ AUW, sygn. 2430, Szczegółowy życiorys Z. Robla z 16 V 1954. Załącznik do ankiety personalnej z marca 1955 r., k. 5–6. Por. informacja o braku teczki na podstawie odpowiedzi p. Doroty Matuszewskiej, radcy Wydziału Archiwum Rady Ministrów w Warszawie z 16 XI 2022 r. (w posiadaniu autora).

¹⁶ L. Wernic, *Wspomnienia z lat 1945–1947. Rozmowa z dr. Zygmuntem Roblem, cz. I*, „Słowo na Warmii i Mazurach” 1964, nr 15, 11–12 IV, s. 1–2; cz. II „Słowo na Warmii i Mazurach” 1964 nr 16, 18–19 IV, s. 1. Leon Wernic (1897–1969) – major WP, więzień niemieckich obozów jenieckich w okresie II wojny światowej. W latach 1953–1969 redaktor naczelny „Słowa na Warmii i Mazurach”, niedzielnego dodatku „Słowa Powszechnego” – zob. biogram: L. Wernic, w: *Słownik Dziennikarzy Warmii i Mazur*, red. A.Z. Brzozowski, K. Panasik, J. Pantak, J. Roslan, Olsztyn 2011, s. 255–256.

¹⁷ A. Wakar, *Poczet wojewodów olsztyńskich. Zygmunt Robel*, „Olsztyński Kurier Obywatelski” 1990, nr 2, s. 4–5. Andrzej Wakar (1920–1995) – doktor nauk humanistycznych, działacz polityczny i społeczny, publicysta i historyk. Wicestarosta powiatu bartoszyckiego (1945–1946) i przewodniczący Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Bartoszczach (1946–1948), naczelnik Wydziału Ogólno-Organizacyjnego Zarządu Miejskiego w Olsztynie (1949–1952). Później, m.in. sekretarz Zarządu Wojewódzkiego Towarzystwa Wiedzy Powszechniej w Olsztynie (1952–1956) oraz redaktor naczelny i dyrektor Wydawnictwa „Pojezierze” (1966–1987). Członek PPR i PZPR, członek egzekutywy KW PZPR w Olsztynie (1956–1960) – por. M.T. Korejwo, *Afera Andrzeja Wakara* (cz. 1), „Debata” 2021, nr 12, s. 13–14; idem, *Afera Andrzeja Wakara* (cz. 2), „Debata” 2022, nr 1, s. 25–27; J. Jasiński, *Andrzej Wakar. Historyk Warmii i Mazur (1920–1995)*, KMW 1995, nr 3, s. 323–325 (nekrolog); biogram: A. Wakar, w: *Olsztyńskie biografie literackie 1945–1988*, red. J. Chłosta, Olsztyn 1991, s. 103–106.

¹⁸ C. Browiński, *Wojewodowie*, oprac. R. Tomkiewicz, w: *Z dziejów Leca (Giżycka). Wybór szkiców i źródeł*, wstęp i oprac. G. Białuński, G. Jasiński, R. Tomkiewicz, Olsztyn 1998, s. 108–112. Czesław Browiński (1911–1972) – wykształcenie wyższe prawnicze, urzędnik państwowy i samorządowy. Publicysta i działacz społeczny. Wicestarosta powiatów giżyckiego i morąskiego (1946–1948), prezydent miasta Olsztyna (30 III 1949 – 5 VI 1950). Członek Stronnictwa Ludowego, PPR i PZPR – por. R. Syrwid, *Starostowie Warmii i Mazur w latach 1945–1950. Szkice biograficzne*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2018, s. 91–96 (nota biograficzna C. Browińskiego).

Zygmunt Tadeusz Robel urodził się 29 listopada 1891 r. we wsi Stróże w gminie Grybów, w powiecie gorlickim¹⁹ Królestwa Galicji i Lodomerii, kraju koronnego Cesarstwa Austro-Węgier, jako syn Karola Alojzego oraz Moniki Józefy, z domu Jarocka. Ojciec (zmarły w 1942 lub 1943 r.) był z zawodu urzędnikiem, zaś matka (zmarła w 1935 r.) nie pracowała zawodowo. Małżeństwo posiadało również młodszą o trzy lata córkę Jadwigę²⁰.

Rodzice Robla, w początkach XX wieku, przenieśli się prawdopodobnie do Tarnopola, a następnie do Lwowa, gdzie ojciec otrzymał posadę urzędnika w miejscowej dyrekcji kolejowej.

Zygmunt Robel, po ukończeniu gimnazjum i otrzymaniu świadectwa dojrzałości, 7 czerwca 1909 r., podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego. Zostały one zakończone, po złożeniu wymaganych przepisami egzaminów, uzyskaniem stopnia doktora nauk prawnych 15 sierpnia 1914 r.²¹ W trakcie studiów Robel czynnie angażował się w życie naukowe uczelni, będąc autorem *Poradnika dla słuchaczy prawa Uniwersytetu Lwowskiego*, wydanego nakładem Towarzystwa „Biblioteki Słuchaczy Prawa” we Lwowie w 1913 r.²² Pełnił także obowiązki studenckiego redaktora miesięcznika „Prawnik”, pierwszego polskiego periodyku prawniczej młodzieży akademickiej. Był on wydawany, również nakładem wymienionego Towarzystwa, w latach 1912–1914, pod ogólnym kierownictwem jego założyciela i redaktora naczelnego prof. Ludwika Ehrlicha²³, którego obowiązki – od 1913 r. – przejął prof. Leon Halban²⁴.

¹⁹ Stróże – obecnie wieś w gminie Grybów, powiat nowosądecki, woj. małopolskie.

²⁰ Jadwiga Robel, 1° v. Kosińska (ur. 10 X 1894 r. w Tarnopolu – zm. 18 VIII 1980 r. Barczewie, pochowana w Olsztynie) – wykształcenie średnie, z zawodu buchalter. Przedwojenna referentka w Zarządzie Towarzystw Ogródków Działkowych we Lwowie. Druga żona Mariana Krykiewicza (ur. we Lwowie 3 VII 1891 r. – zm. 26 VI 1976 r. w Olsztynie) – absolwenta Politechniki Lwowskiej, z zawodu inżyniera–architekta, m.in. kierownika robót budowlanych w Zarządzie Miejskim we Lwowie (1934–1939) – AUW, sygn. 2430, Ankieta personalna Z. Robla z marca 1955, k. 4; AZ WMUWO, sygn. 6434, Teczka personalna M. Krykiewicza (materiały niefoliowane); http://inmemoriam.architektsarp.pl/pokaz/marian_krykiewicz,14459 (dostęp: 21 XI 2022 r.). Szerzej na temat losów małżeństwa Krykiewiczów – zob. R. Syrwid, *Ze Lwowa na Warmię. Marian Krykiewicz (1891–1976) – inżynier-architekt, działacz społeczny, malarz i rysownik*, KMW 2024, nr 1, s. 38–62.

²¹ APK, sygn.12/27. Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89, Wykaz stanu służby Z. Robla z 22 VI 1931, k. 27.

²² *Poradnik dla słuchaczy prawa Uniwersytetu Lwowskiego*, oprac. Z. Robel, Lwów 1913 (na stronie tytułowej data wydania: 1912/1913). Egzemplarz publikacji jest dostępny w Bibliotece Narodowej w Warszawie – Magazyn Książek, sygn. 354.156 A.

²³ Ludwik Ehrlich (1889–1968) – profesor zwyczajny nauk prawnych. Sędzia w Stałym Trybunale Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze (1927–1928), dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1934–1937). Po II wojnie światowej prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ), m.in. kierownik Katedry Prawa Międzynarodowego Publicznego i dyrektor Szkoły Nauk Politycznych Wydziału Prawa UJ (do 1961 r.). Prześladowany w okresie stalinowskim – por. A. Redzik, *Ludwik Ehrlich (1889–1968) – Zarys życiorysu*, w: *Siła prawa zamiast prawa siły: Ludwik Ehrlich i jego wkład w rozwój nauki prawa międzynarodowego oraz nauki o stosunkach międzynarodowych*, red. nauk. P. Grzebyk, R. Tarnogórski, Warszawa 2020, s. 339–362.

²⁴ A. Redzik, *Towarzystwo „Biblioteka Słuchaczy Prawa” Uniwersytetu Jana Kazimierza im. Stanisława Starzyńskiego (1875–1939)*, w: *Regnare. Gubernare. Administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, s. 275. Por. też: idem, *Lwowskie czasopisma prawnicze w latach 1810–1939. Próba systematyzacji*, w: *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. X, red. H. Kosęta, G. Wrona, G. Nieć, Kraków 2011, s. 245–259. Egzemplarze numerów „Prawnika”

Po otrzymaniu dyplomu, jako trwale zwolniony ze służby wojskowej, rozpoczął pracę w administracji Cesarstwa Austro-Węgier, poczynając od stażu w charakterze pomocniczego referenta konceptowego w Powiatowej Komisji Zasiłków Wojskowych Starostwa Powiatowego we Lwowie, w okresie od 21 lipca do 27 grudnia 1915 r. Dwa dni po jego zakończeniu, tzn. 29 grudnia 1915 r., Robel przystąpił do odbycia służby przygotowawczej, jako praktykant konceptowy Namiestnictwa we Lwowie, z przydziałem, kolejno, do dwóch starostw powiatowych: w Brzozowie²⁵ i w Grybowie²⁶.

Obowiązki te pełnił nieprzerwanie aż do przejęcia władzy administracyjnej, na obszarze dawnego zaboru austriackiego, przez Polską Komisję Likwidacyjną Galicji i Śląska Cieszyńskiego (PKL) w Krakowie²⁷ 31 października 1918. Na podstawie jej zarządzenia, z 18 grudnia 1918 r., został ponownie przeniesiony z Brzozowa do Grybowa²⁸.

Cztery miesiące później, 18 kwietnia 1919 r., Robel otrzymał nominację na konceptę Namiestnictwa w X klasie rangi urzędniczej²⁹.

Początki jego pracy w administracji odrodzonego państwa polskiego wiązały się również z kolejnymi delegacjami służbowymi. 11 września 1919 r. został przeniesiony do starostwa powiatowego w Gródku Jagiellońskim³⁰, a już dwa miesiące później, tzn. 11 listopada 1919 r., ponownie oddelegowany, tym razem do starostwa powiatowego we Lwowie. Tam też, 9 maja 1920 r., otrzymał nominację na komisarza powiatowego w IX klasie rangi urzędniczej³¹.

Przed nominacją, w lutym 1920 r., Robel zdał, na oceny celujące, dwa egzaminy, z zakresu ustawodawstwa i postępowania administracyjno-politycznego, przed komisją Prezydium Namiestnictwa we Lwowie³².

Dekret nominacyjny na konceptę Namiestnictwa, otrzymał on jednak dopiero na podstawie reskryptu ministerstwa spraw wewnętrznych z 29 października

są przechowywane w Bibliotece Narodowej w Warszawie – Magazyn Czasopism, sygn. P.200379A. Leon Halban (1893–1960) – profesor nadzwyczajny prawa kościelnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego (1936–1939). Po II wojnie światowej profesor i dziekan Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie – por. J. Mazurkiewicz, *Prof. dr. Leon Halban 1893–1960*, „Rocznik Lubelski” 1960, t. III, s. 331–332.

²⁵ Brzozów – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. podkarpackie.

²⁶ Grybów – miasto, obecnie w powiecie nowosądeckim, woj. małopolskie.

²⁷ Polska Komisja Likwidacyjna Galicji i Śląska Cieszyńskiego – tymczasowy organ władzy polskiej dla ziem zaboru austriackiego i Śląska Cieszyńskiego z siedzibą w Krakowie, ukonstytuowany 28 X 1918 r. Trzy dni później, tzn. 31 X 1918 r., PKL rozpoczęła oficjalną działalność w Krakowie. Jej przewodniczącym został Wincenty Witos. 24 XI 1918 r. powołano Tymczasowy Komitet Rządzący we Lwowie do sprawowania władzy administracyjnej w Galicji Wschodniej. Oba te organy władzy zostały zlikwidowane dekretem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, z 10 I 1919 r. – por. M. Przeniosło, *Polska Komisja Likwidacyjna 1918–1919*, Kielce 2010.

²⁸ APK, sygn.12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89, Pismo Z. Robla do Biura Personalnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach w sprawie zgłoszenia praw emerytalnych z tytułu służby w państwach zaborczych, z 20 V 1933, k. 5.

²⁹ Ibidem, Wykaz stanu służby Z. Robla, z 22 VI 1931, k. 30. Koncepista – dawna nazwa niższego urzędnika przeznaczanego do sporządzania akt urzędowych.

³⁰ W latach 1906–1945 pod nazwą Gródek Jagielloński. Obecnie Gródek (ukr. Городок, Horodok) – miasto rejonowe w obwodzie lwowskim Republiki Ukrainy. W okresie II RP miasto powiatowe w województwie lwowskim.

³¹ APK, sygn.12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89, Wykaz stanu służby....

³² Ibidem, k. 28.

1920 r., z mocą wsteczną od 21 lipca 1918 r.³³ Przyczyną tego opóźnienia była przeciągająca się, z uwagi na działania wojenne prowadzone w Galicji Wschodniej w latach 1919–1920, kwestia podziału administracyjnego dawnych ziem Królestwa Galicji i Lodomerii w granicach niepodległego państwa polskiego³⁴.

Zarówno wysoki poziom wykształcenia formalnego, jak i posiadanych kwalifikacji urzędniczych, w sytuacji ciągłego niedoboru odpowiednio przygotowanej kadry aparatu administracyjnego, odegrały z pewnością kluczową rolę w rozwoju jego dalszej kariery zawodowej.

Dekretem z 31 maja 1922 r., Robel został mianowany sekretarzem Urzędu Wojewódzkiego Lwowskiego we Lwowie w VIII stopniu służbowym³⁵.

Niezależnie od braku szerszych informacji na temat przebiegu jego służby urzędniczej w nowo utworzonym województwie lwowskim³⁶, wolno jednak założyć, że jej pozytywne efekty stanowiły podstawę do dalszego awansu w strukturach aparatu administracyjnego na szczeblu władzy centralnej³⁷.

W sierpniu 1923 r. Robel otrzymał nominację na urzędnika w VII stopniu służbowym i przeniesienie do ministerstwa spraw wewnętrznych w Warszawie. Jako pracownik ministerialny, cieszący się bez wątpienia uznaniem zwierzchników³⁸, szybko piął się po kolejnych szczeblach hierarchii urzędniczej. W czerwcu 1925 r. został mianowany referendarzem – i tym samym „ustalony w służbie państwowej” – a po dwóch latach, w lipcu 1927 r., radcą ministerialnym w VI stopniu służbowym³⁹.

³³ Ibidem, Pismo Z. Robla do Ministerstwa Skarbu w Warszawie, z 20 I 1937, k. 2 (odpis).

³⁴ Nowy podział administracyjny tych terenów, a tym samym likwidacja Urzędu Generalnego Delegata Rządu przy Namiestnictwie Galicji, i zarazem całego Namiestnictwa Galicji we Lwowie, nastąpiły na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 17 V 1921 r. – DzU RP 1921, nr 46, poz. 282, w przedmiocie wykonania art. 3 ustawy z dnia 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy – DzU RP 1920, nr 117, poz. 768.

³⁵ APK, sygn.12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89, Wykaz stanu służby..., k. 30.

³⁶ Województwo lwowskie zostało utworzone formalnie, jako jednostka podziału administracyjnego II RP, po wejściu w życie, z dniem 1 IX 1921 r., wspomnianego już rozporządzenia Rady Ministrów z 17 V 1921 r. – zob. A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012, s. 129. Jego pierwszym wojewodą, w latach 1921–1924, był Kazimierz Grabowski (1866–1932) – por. *Grabowski Kazimierz*, w: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski [et al.], Warszawa 1994, s. 167.

³⁷ W „Opisaniu kwalifikacyjnym” Z. Robla za rok 1922, tak, m.in. scharakteryzowano jego pracę i przydatność do pełnienia służby: *Bardzo pilny, sumienny i godny zaufania [...] Bardzo dobrze przydatny do służby i zawsze pełen taktu w stosunku do wszystkich stron [...]. Posiada energię i wiele inicjatywy* – APK, sygn.12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89, Opisanie kwalifikacyjne za rok 1922, z 2 VII 1923 (z podpisem kierownika Kancelarii Prezydialnej Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, odpis), k. 33–34.

³⁸ Wysoką ocenę wartości służbowej Robla potwierdzają także „opisania kwalifikacyjne”, z kolejnych lat jego służby w ministerstwie spraw wewnętrznych. Oto fragment oceny z 1924 r.: [...] *Wybitnie zdolny umysł, orientuje się w powierzonych sobie sprawach szybko i bardzo trafnie. Posiada bardzo rozwinięty zmysł inicjatywy i organizacji. Pilność wzorowa. Jest typem urzędnika, który pracą swą przejmując się i planowo ją przeprowadza. Nie potrzebuje żadnych specjalnych bodźców. Nie potrzebuje wreszcie ponagień lub wypomnień [...] W służbie zewnętrznej (kontakt z Ministerstwem) Spr[aw] Wojsk[owych], konferencje] używany z doskonałym rezultatem. Znajomością rzeczy i opanowaniem przedmiotu zyskał sobie uznanie w Min. Spr. Wojsk. i u innych władz, z którymi w sprawach urzędowych się styka* – ibidem, Opisanie kwalifikacyjne za rok 1924 (bez daty wystawienia), k. 38, 42.

³⁹ Ibidem, Wykaz stanu służby..., k. 30.

W parze z uregulowaną sytuacją zawodową, przyszła również stabilizacja w życiu osobistym. 2 sierpnia 1928 r. Robel poślubił Wandę Barbarę, z domu Ślącza, wówczas studentkę „akademii malarskiej”⁴⁰.

Po sześciu latach pobytu w stolicy, Robel otrzymał przeniesienie służbowe do Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach, gdzie 23 sierpnia 1929 r. został mianowany naczelnikiem Wydziału Wojskowego⁴¹. Nie znając okoliczności tej decyzji, mając jednak na uwadze znaczenie ówczesnego województwa śląskiego, nie tylko w systemie administracyjnym czy gospodarczym, ale również obronnym państwa polskiego, trudno byłoby uznać fakt powierzenia mu nowych obowiązków służbowych za przejaw degradacji zawodowej. Kierując jednostką Urzędu, odpowiedzialną za zapewnienie właściwej współpracy administracji wojewódzkiej z ministerstwem spraw wojskowych, m.in. w zakresie organizacji rejestracji poborowych oraz zabezpieczenia świadczeń na rzecz wojska i funkcjonowania systemu mobilizacyjnego⁴², Robel z całą pewnością należał do grona najbliższych i zaufanych współpracowników wojewody Michała Grażyńskiego⁴³.

O tym, że praca naczelnika Wydziału Wojskowego była wysoko oceniana przez kolejnych przełożonych, świadczą również licznie nadane mu odznaczenia państwowe: Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (w 1928 r.), Złoty Krzyż Zasługi (dwukrotnie: w 1931 i 1938 r.), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (w 1936 r.) oraz Brązowy i Srebrny Medal za Długoletnią Służbę⁴⁴.

W życiu prywatnym małżeństwo Roblów doczekało się w 1930 r. narodzin jedynej córki Aliny Moniki Anieli⁴⁵. Żona Wanda zmarła w 1939 r.⁴⁶

Po wybuchu drugiej wojny światowej owdowiały Robel, wraz z dzieckiem, opuścił Górny Śląsk i przeniósł się do Krosna⁴⁷. W 1940 r. objął tam posadę, niewykluczone, że pod zmienionym nazwiskiem, w dziale buchalteryjno-kasowym powiatowej spółdzielni

⁴⁰ Ibidem, k. 26; AUW, sygn. 2430, Szczegółowy życiorys..., k. 5. Chodzi tu o Warszawską Szkołę Sztuk Pięknych, działającą w latach 1904–1932, a następnie przemianowaną na Akademię Sztuk Pięknych (1932–1939). Po II wojnie światowej uczelnia funkcjonowała pod tą nazwą od 1957 r. – por. K. Piwocki, *Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904–1964*. Wrocław 1965.

⁴¹ APK, sygn. 12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89, Wykaz stanu służby...

⁴² Zadania Wydziału Wojskowego, wchodzącego w skład Wydziału Administracyjnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach – zob. *Księga adresowa Miasta Wielkich Katowic 1935/36 r. Opis władz i urzędów państwowych, komunalnych, samorządowych i instytucji prywatnych. Alfabetyczny spis ulic. Spis mieszkańców według ulic. Alfabetyczny spis mieszkańców. Alfabetyczny spis branż Alfabetyczny spis zakładów i przedsiębiorstw przemysłowo-handlowych*, wyd. dr E. Kwaśnik, Katowice 1936, s. X. Rodzina Roblów, w okresie pobytu w Katowicach, zajmowała lokal mieszkalny w kamienicy przy ulicy Żwirki i Wigury 13 a – por. ibidem, s. 324.

⁴³ Michał Grażyński (1890–1965) – doktor filozofii i nauk prawnych, działacz polityczny, polonijny i harcerski, ppłk WP, powstaniec śląski. Wojewoda śląski w latach 1926–1939 – por. np. W. Musiałik, *Michał Tadeusz Grażyński, 1890–1965. Biografia polityczna*, Opole 1989.

⁴⁴ AUW, sygn. 2430, Wniosek o nadanie odznaczenia Z. Roblowi, z 25 III 1959; APK, sygn.12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla, sygn. R-89, Wykaz stanu służby..., k. 31.

⁴⁵ Alina Monika Aniela Robel (ur. 29 VIII 1930 r. w Chorzowie) – absolwentka Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego (w 1954 r.). Po ukończeniu studiów pracowała w Instytucie Leków Ministerstwa Zdrowia. Członkini Związku Młodzieży Polskiej – AUW, sygn. 2430, Ankieta personalna Z. Robla z marca 1955, k. 3; Szczegółowy życiorys..., k. 5.

⁴⁶ Ibidem, Szczegółowy życiorys..., k. 5.

⁴⁷ Krosno – obecnie miasto na prawach powiatu, woj. podkarpackie.

rolniczej. Decyzja o pozostaniu w mieście nad Wisłokiem podczas całego okresu okupacji niemieckiej, według wszelkiego prawdopodobieństwa, była podyktowana chęcią uniknięcia grożącego mu niebezpieczeństwa aresztowania przez władze hitlerowskie, ze względu na charakter i zakres merytoryczny jego służby w polskim aparacie administracyjnym.

Po zakończeniu działań wojennych, Robel zgłosił się do służby w administracji publicznej. Prawdopodobnie w lipcu 1945 r., decyzją Władysława Kiernika⁴⁸ – ministra administracji publicznej Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej RP (TRJN)⁴⁹, otrzymał delegację do pełnienia obowiązków wicewojewody w Urzędzie Wojewódzkim Krakowskim w Krakowie⁵⁰.

Okoliczności nominacji Robla na stanowisko wicewojewody krakowskiego były jednym z punktów porządku posiedzenia Prezydium Krajowej Rady Narodowej (KRN) z 25 września 1945 r. Oto fragment zapisu protokołu, poświęcony tej sprawie:

Ob. Prezydent [KRN Bolesław Bierut – przyp. R.S.] wyjaśnia zebranim, że mianowanie wicewojewody krakowskiego Robla nastąpiło bez zasięgnięcia opinii W[ojewódzkiej]R[ady]N[arodowej], która czując się pokrzywdzona w swoich prawach, zagwarantowanych ustawą⁵¹, zażądała odwołania wicewojewody Robla. Minister [Władysław] Kiernik uzasadnia ten fakt tym, że sprawa wpłynęła nagle, i że ob. Robel nie został mianowany wicewojewodą, lecz powierzono mu tylko pełnienie obowiązków. Ob.[Roman] Zambrowski⁵² stwierdza, że powierzenie pełnie-

⁴⁸ Władysław Kiernik (1879–1971) – doktor nauk prawnych, działacz ludowy, państwowy i spółdzielczy. W II RP minister spraw wewnętrznych (1923 r.) oraz rolnictwa i dóbr państwowych (1925–1926), poseł na sejm (1919–1933). Członek władz Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL 1903–1913), PSL „Piaś” (1913–1931) i Stronnictwa Ludowego (SL 1931–1939). W okresie II wojny światowej członek konspiracyjnego SL „Roch”. Aresztowany i więziony przez okupacyjne władze hitlerowskie. Po 1945 r., minister administracji publicznej w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej (TRJN; czerwiec 1945–luty 1947), poseł do KRN (1945–1946) i na Sejm Ustawodawczy (1947–1952). Członek władz naczelnych PSL (1945–1947) i Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL, od 1949 r.) – por. biogram *Władysław Kiernik*, w: *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*. Makieta, Warszawa 1989, s. 179–180.

⁴⁹ Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej RP (TRJN) – powołany przez prezydenta KRN Bolesława Bieruta 28 VI 1945 r. w Warszawie, w wyniku ustaleń konferencji w Moskwie (17–21 VI 1945 r.) pomiędzy przedstawicielami proradzieckich ekspozytur KRN i Rządu Tymczasowego RP, a grupą polityków emigracyjnych na czele ze Stanisławem Mikołajczykiem, byłym premierem polskiego na obczyźnie. Premierem rządu został Edward Osóbka-Morawski (Polska Partia Socjalistyczna, PPS), a wicepremierami Władysław Gomułka (PPR) i S. Mikołajczyk (PSL). Rząd został rozwiązany 8 II 1947 r., po sfałszowanych przez obóz komunistyczny wyborach do Sejmu Ustawodawczego z 19 I 1947 r. – por. np. A. Lutrzykowski, *System władzy publicznej Polski Ludowej. Od Manifestu PKWN do Konstytucji PRL. Zagadnienia ustrojowo-polityczne*, Toruń 2013, s. 120–198.

⁵⁰ M. Mataniak, *Urząd Wojewódzki w Krakowie w początkach powojennej działalności (styczeń – grudzień 1945 r.). Organizacja – kompetencje – personalia*, w: *Dzieje biurokracji*, t. VI, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016, s. 649. Autor wskazuje, że pełnił on obowiązki wicewojewody krakowskiego od 1 VIII 1945 r.

⁵¹ Chodziło tu w rzeczywistości o naruszenie art. 6 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) o trybie powołania władz administracji ogólnej I-szej i II-ej instancji z 21 VIII 1944 r., w brzmieniu: *Zastępcę wojewody mianuje i zwalnia Kierownik Resortu Administracji Publicznej, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiej Rady Narodowej* (DzU RP 1944, nr 2, poz. 8 – obowiązywał od 22 VIII 1944 r. Uchylony 13 IV 1950 r.). WRN w Krakowie domagała się także odwołania Robla ze stanowiska, powołując się na zapis art. 2 tego dekretu, według którego miała ona prawo *żądać ustąpienia wojewody, umotywowaną uchwałą, występując z własnej inicjatywy, bądź też z inicjatywy jednej z Rad Powiatowych danego województwa*.

⁵² Roman Zambrowski (1900–1977) – wykształcenie wyższe, z zawodu nauczyciel. Działacz komunistyczny, plk WP. Członek Prezydium KRN (maj 1945 – luty 1947), przewodniczący Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami

nia obowiązków jest równoznaczne z nominacją, tym bardziej, że urzędowanie ob. Robla trwa już dość długo. Ponadto ob. Zambrowski stwierdza, że w tej sprawie nie zasięgnięto również opinii komisji międzypartyjnej. Prezydium KRN uznało, że przez nominację wicewojewody Robla, bez zasięgnięcia opinii WRN, została naruszona ustawa. Minister [Władysław] Kiernik oświadcza, że uczyni zadość żądaniu WRN⁵³.

Jak wynika z treści protokołu, Kiernik istotnie naruszył przepisy dekretu PKWN, ale też nie ulega żadnej wątpliwości, że interwencja władz krakowskiej WRN w Prezydium KRN miała podłoże polityczne, związane z chęcią pozbycia się ze stanowiska wicewojewody urzędnika, który nie był powiązany z ugrupowaniami szeroko rozumianego obozu komunistycznego. Dodatkowym pretekstem do podjęcia takiej inicjatywy był oczywiście także brak uzgodnień w tym względzie – wyznaczonych warunkami parytetu międzypartyjnego – w obsadzie stanowisk kierowniczych w aparacie władzy administracji ogólnej i samorządowej, w formalnie koalicyjnym TRJN.

W związku z powołaniem Adama Ostrowskiego⁵⁴ wojewody krakowskiego do służby dyplomatycznej i nominacji na posła RP w Sztokholmie, Robel przejął też, tymczasowo, od 31 sierpnia 1945 r., jego obowiązki, jako kierownik Urzędu⁵⁵.

Kilka miesięcy później, wobec powierzenia Prawinowi stanowiska szefa Polskiej Misji Wojskowej przy Sojuszniczej Radzie Kontroli w Berlinie, Robel, na mocy uchwały Rady Ministrów z 15 listopada 1945 r.⁵⁶, został przeniesiony służ-

i Szkodnictwem Gospodarczym (listopad 1945 – grudzień 1954), członek Rady Państwa (luty 1947 – maj 1955), wiceprezes Najwyższej Izby Kontroli (1963–1968). Członek Komunistycznej Partii Polski (1928–1938), członek Biura Politycznego KC PPR (V 1945 – XII 1948), członek KC PZPR (XII 1948 – VI 1964) – por. M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*. Warszawa 2014.

⁵³ Cyt. za: *Protokół nr 34 z posiedzenia Prezydium Krajowej Rady Narodowej w dniu 25 września 1945 r.*, w: *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944–1947*, oprac. J. Kochanowski, Warszawa 1995, s. 116.

⁵⁴ Adam Ostrowski (1911–1977) – prawnik, działacz polityczny, dyplomata. Członek PPS (od 1943 r.). Kierownik Walki Cywilnej (od 1943 r.) i Okręgowy Delegat Rządu RP na Kraj we Lwowie (od marca 1944 r.). Po aresztowaniu – 1 VIII 1944 r., podjął współpracę z radzieckim aparatem bezpieczeństwa. Później, podsekretarz stanu w resorcie administracji publicznej PKWN (I–II 1945 r.) i wojewoda krakowski (2 III – 31 VIII 1945 r.). Od IX 1945 do II 1948 r. poseł pełnomocny RP w Sztokholmie, a następnie ambasador RP we Włoszech (III 1948 – IV 1950). Po odejściu ze służby dyplomatycznej był prezesem Komitetu do Spraw Radiofonii (1950–1954) oraz dyrektorem Państwowego Instytutu Wydawniczego (1954–1967) – zob. W. Grabowski, *Delegatura Rządu Rzeczypospolitej na Kraj 1940–1945*, Warszawa 1995, s. 228; A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny. Struktury i ludzie*. cz. 1, współr. E. Ciborska, A. Merker, G. Sołtysiak, Warszawa 2022, s. 319; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/601182> (dostęp: 24 X 2022 r.); <https://lwow.home.pl/spotkania/epilog.html> (dostęp: 24 X 2022 r.).

⁵⁵ Por. M. Mataniak, op. cit.; A. Kochański, op. cit.

⁵⁶ W piśmie do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie z grudnia 1956 r., Robel podaje, że pełnił obowiązki pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski od 12 XII 1945 r., na podstawie wspomnianej uchwały Rady Ministrów z 15 XI 1945 r. – AZ WMUWO, sygn. 1271. Pismo Z. Robla do Prezydium WRN w Olsztynie w sprawie wydania zaświadczenia o stażu pracy do celów emerytalnych, z 10 XII 1956 r. Zgodnie z art. 6 dekretu TRJN z 13 XI 1945 r. o zarządzie Ziemi Odzyskanych (DzU RP 1945, nr 51, poz. 295 – obowiązywał od 27 XI 1945 r.), mianowanie i odwoływanie wojewodów na tych ziemiach przez Radę Ministrów musiało być poprzedzone wnioskiem złożonym przez ministra Ziemi Odzyskanych. W tym jednak przypadku, z uwagi na termin wejścia w życie obowiązywania dekretu, wniosek ten był zło-

bowo do Olsztyna. Oficjalnie obowiązki pełnomocnika rządu objął 15 grudnia 1945 r.⁵⁷

Nieco odmiennie okoliczności swojego przeniesienia do Okręgu Mazurskiego, przedstawił Robel w rozmowie, przeprowadzonej z L. Wernicem w 1964 r.:

W pewien październikowy dzień 1945 r., usłyszałem przez radio wiadomość, że „Rada Ministrów mianowała pełniącego obowiązki wojewody krakowskiego dr. Zygmunta Robla – wojewodą mazurskim”. Nie zwlekając ani chwili, samochodem ciężarowym, udałem się na Warmię. Wiedziałem, że na obszarach b[ły]ych] Prus Wschodnich grasują jeszcze różnego rodzaju bandy, toteż na nocleg zatrzymałem się w Mławie. Rano ruszyliśmy dalej i dotarliśmy do Olsztyna. Udałem się do ratusza, w którym urzędował pełnomocnik rządu płk Prawin. Przekazał mi on administrację terenu warmińsko-mazurskiego. Po oficjalnym objęciu stanowiska wojewody wyjechałem do Warszawy, aby załatwić kilka formalności w ministerstwie [administracji publicznej – R.S.] związanych z opuszczeniem Krakowa. Do Olsztyna powróciłem w grudniu i po świętach objąłem w ratuszu urzędowanie⁵⁸.

Mając na względzie okres niemal dwudziestu lat, po upływie których powstała przytoczona relacja, należałoby jednak przypisać pewne widoczne w niej rozbieżności, zwłaszcza odnoszące się do chronologii omawianych wydarzeń, niedoskonałości pamięci ludzkiej. Nie zmienia to jednak w niczym faktu, że propozycja objęcia nowego stanowiska i opuszczenia tym samym Krakowa, wobec trudnej współpracy z nieprzychylną mu większością w WRN, mogła być odebrana przez Robla jako najwłaściwsze, chociaż zapewne nieoczekiwane, rozwiązanie w jego ówczesnej sytuacji zawodowej.

Robel, obejmując stanowisko pełnomocnika rządu, zamieszkał w willi przy ulicy Zamkowej 5 w Olsztynie⁵⁹. W styczniu 1946 r., dołączyła do niego wspomniana już siostra Jadwiga wraz z mężem Marianem – małżeństwo Krykiewiczów, ekspatriantów ze Lwowa. Oboje znaleźli zatrudnienie w Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski⁶⁰.

żony oczywiście, przed datą podjęcia rzeczony uchwały, ale jeszcze przez ministra administracji publicznej. Ministerstwo Ziem Odzyskanych (MZO) – powołane na mocy wspomnianego już dekretu TRJN z 13 XI 1945 r. o zarządzie Ziem Odzyskanych. Na czele ministerstwa stał Władysław Gomułka (PPR), pełniący równocześnie obowiązki wicepremiera TRJN. Rozwiązane na mocy ustawy o scaleniu zarządu Ziem Odzyskanych z ogólną administracją państwową, z 11 I 1949 r. (DzU RP 1949, nr 4 poz. 22 – obowiązywała od 21 I 1949 r.).

⁵⁷ Por. B. Łukaszewicz, *Raptularz miejski. Olsztyn 1945–2005*, Olsztyn 2006, s. 31; *Okręg Mazurski w raportach...*, s. 207; *Kronika Olsztyna 1945–1950*. Zapisał i wydał A. Wakar, Olsztyn, 1972, s. 46. Por. A. Kocharński, op. cit., s. 320. (błędnie podana data objęcia przez Robla obowiązków wojewody olsztyńskiego, a także pominięty okres pełnienia przezeń funkcji pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski).

⁵⁸ L. Wernic, *Wspomnienia z lat 1945–1947...*, cz. 1, s. 1.

⁵⁹ Dawniej, tzw. Willa Burgrabiego. Obecnie kompleks restauracyjno-hotelowy „Casablanca” – por. S. Piechocki, *Olsztyn magiczny*, Olsztyn 2002, s. 7–11.

⁶⁰ Siostra otrzymała posadę buchaltera, a szwagier został zatrudniony jako inspektor w Wydziale Przemysłowym – por. AZ WMUWO, sygn. 6434, Teczka personalna M. Krykiewicza..., Umowa w sprawie nawiązania stosunku służbowego M. Krykiewicza z Urzędem Wojewódzkim Mazurskim w Olsztynie, z 15 V 1946; Karta personalna M. Krykiewicza

Ocena sprawowania przez Robla urzędu pełnomocnika rządu RP, a następnie wojewody olsztyńskiego w zachowanych wspomnieniach tych, którzy poznali go osobiście, chociażby z tytułu kontaktów na niwie administracyjnej, nie jest jednoznaczna. Poważny wpływ na to miała nie tylko bardzo trudna sytuacja gospodarcza i skomplikowane stosunki narodowościowe w Okręgu Mazurskim, ale także niewątpliwie rysujące się różnice polityczne pomiędzy nim, początkowo bezpartyjnym urzędnikiem, z przedwojennym stażem służby administracyjnej, a przedstawicielami formacji obozu komunistycznego, postrzegającymi jego osobę jako reprezentanta „reakcyjnego” PSL⁶¹. Nie zmieniło tego stanu rzeczy również wstąpienie Robla w szeregi Stronnictwa Pracy (SP), wczesną jesienią 1946 r.⁶²

W swoich powojennych wspomnieniach, Robel stanowczo dystansował się od przypisywanych mu powiązań z mikołajczykowskim PSL-em⁶³, a tym samym powtarzających się zarzutów o wynikającym z tego poparciu ministra W. Kiernika, pisząc: „Z Kiernikiem znałem się osobiście z całkiem innej płaszczyzny. Nie miałem nic z PSL-em wspólnego. Nie wierzono”⁶⁴.

Wspomniany już Andrzej Wakar, wówczas czynnie zaangażowany w życie polityczne regionu po stronie tzw. władzy ludowej, w artykule poświęconym Roblowi w cyklu *Poczet wojewodów olsztyńskich* opublikowanym ma łamach „Olsztyńskiego Kuriera Obywatelskiego” w 1990 r., tak, po wielu latach, oceniał dokonania byłego pełnomocnika rządu i wojewody:

Za czasów Robla województwo to, cieszyć się zaczęło znaczną poprawą swego stanu gospodarczego. Olsztyn miał już ponad 43 tysiące mieszkańców. Ożywiły się miasta powiatowe. Zaludniła się wieś, a po wyjątkowo surowej zimie 1946/1947 rolnicy zebrali nadspodziewanie obfity plon. Wymiana towarowa między miastem i wsią nabrała rozmachu. Wojna domowa⁶⁵, która zimą i wiosną 1946 roku objęła

z 16 III 1948 r. Zob. też – AUW, sygn. 2430, Ankieta personalna Z. Robla z marca 1955. Por. L. Czubieli, *Marian Krykiewicz – Zasłużony działacz w ochronie zabytków*, w: *Społeczna Ochrona Zabytków*, red. T. Kufel, Olsztyn 1969, s. 42–43.

⁶¹ Argumentem potwierdzającym powiązania Robla z PSL, miało być, w oczach jego przeciwników politycznych, uczestnictwo nowego pełnomocnika rządu w I Wojewódzkim Zjeździe tego ugrupowania, który odbył się 13 I 1946 r. w Olsztynie. Zabrał on tam głos jako pierwszy, w imieniu władz państwowych, otwierając niejako formalnie jego obrady – por. B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe...*, s. 40.

⁶² Robel został wybrany członkiem Zarządu Wojewódzkiego SP w Olsztynie, we wrześniu 1946 r. – R. Sławiński, *Stronnictwo Pracy w województwie olsztyńskim w latach 1946–1950*, KMW 1979, nr 4, s. 469.

⁶³ Polskie Stronnictwo Ludowe – formacja ruchu ludowego, powstała 22 VIII 1945 r., na bazie konspiracyjnego SL „Roch”. Największa, opozycyjna wobec komunistów, legalna partia polityczna w latach 1945–1947. Prezesem PSL był, po śmierci Wincentego Witosa (31 X 1945 r.) Stanisław Mikołajczyk (1901–1966), były premier rządu RP na uchodźstwie (1944–1945) – por. R. Turkowski, *Polskie Stronnictwo Ludowe w Kraju (1945–1947). Od podjęcia w pojałtańskiej rzeczywistości samodzielnej działalności politycznej do czasu zniewolenia przez reżym komunistyczny*, Warszawa–Kielce 2022.

⁶⁴ Cyt. za: B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe*, s. 36, przyp. 53. Autor powoływał się przy tym na wspomnienia Z. Robla z lat 1945–1947, spisane przez niego w 1964 r., i udostępnione przez Tadeusza Baryłę. Egzemplarza tych wspomnień, przekazanego w latach 90. XX w. – według informacji uzyskanej od T. Baryły – do Zbiorów Specjalnych ówczesnego Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, nie udało się odnaleźć.

⁶⁵ Szerzej na temat walki oddziałów zbrojnego podziemia niepodległościowego przeciwko narzucanemu systemowi komunistycznemu w Polsce po drugiej wojnie światowej, w jej aspekcie militarnym, politycznym i prawnym – zob.

również wschodnią część województwa powoli cichła, bo ludzie pragnęli wytchnienia, a ten elegancki i kulturalny pan na stanowisku wojewody budził zaufanie i nadzieję, że będzie lżej i lepiej [...]. Robel był rzeczywiście człowiekiem dużej wiedzy i nienagannych manier. Jednakże były to kwalifikacje niewystarczające na ów trudny czas. Nie miał on zupełnie talentów politycznych i zapewne sprawił stronnictwu, które go desygnowało, gorzki zawód. Próbował godzić zwaśnione strony, ale jego argumentacja wydawała się im humorystyczna, a trud beznadziejny. W końcu, by zająć mniej konfliktową pozycję polityczną, wstąpił do Stronnictwa Pracy⁶⁶.

Z tą, raczej niechętną, oceną koresponduje też, do pewnego stopnia, relacja z wizytacji powiatów giżyckiego i kętrzyńskiego wiosną 1946 r., przeprowadzonej z udziałem Robla, przez delegację ministerstwa Ziem Odzyskanych (ZO) z wiceministrem Władysławem Czajkowskim⁶⁷ na czele, przedstawiony w szkicu C. Browińskiego pt. *Wojewodowie*. Doszło tam do zabawnej sytuacji, kiedy to Stefan Ławrowski⁶⁸ starosta giżycki, podczas prezentacji, pomylił pełnomocnika rządu z wiceministrem.

Oto fragment tej relacji:

Starosta Stefan Ławrowski, niezwykle chudy, długi, noszący brodkę a'la Kalinin⁶⁹, zgiął się niemal w pół przed wojewodą i zaczął: „obywatelu Ministrze, starosta powiatu łuczajńskiego⁷⁰, Stefan...”. „Nie jestem ministrem” – przerwał mu w pół słowa Robel. A za plecami naczelnik [Marian] Palamarczyk⁷¹ robił rozpaczliwe znaki, wskazując, kto jest ministrem. Ławrowski, zaafierowany, na Palamarczyka nie patrzył. Zrobił pół obrotu, stanął twarzą w twarz przed Palamarczykiem i znów

np. *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944. Materiały sesji zorganizowanej na Zamku Królewskim w Warszawie 6 listopada 1997 roku przez Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 2001.

⁶⁶ A. Wakar, *Poczet wojewodów. Zygmunt Robel*, op. cit., s. 5.

⁶⁷ Władysław Czajkowski (1905–1947) ps. Polański – w okresie II wojny światowej urzędnik Komunalnej Kasy Oszczędności w Warszawie. Kierownik Biura Ziem Zachodnich (Nowych, krypt. „750”) Delegatury Rządu RP na Kraj (od wiosny 1943 r.) Później podsekretarz stanu w ministerstwie ZO (XII 1945 – IX 1947). Bezpartyjny zob. np. W. Grabowski, *Polskie Państwo Podziemne po upadku Powstania Warszawskiego*, <https://www.podkowiainsmagazyn.pl/nr52/podziemie.html> (dostęp: 10 XI 2022 r.).

⁶⁸ Stefan Ławrowski (ur. w 1888 r.) – wykształcenie średnie, z zawodu urzędnik. Zastępca Głównego Przedstawiciela PKWN do spraw ewakuacji ludności niepolskiej na terytorium Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w Białymstoku (IX 1944 – III 1945) i starosta powiatu giżyckiego (IV 1945 – VIII 1947). Członek PPS i PZPR – por. R. Syrwid, *Starostowie Warmii i Mazur...*, s. 276–278 (nota biograficzna S. Ławrowskiego).

⁶⁹ Michaił Kalinin (1875–1946) – polityk radziecki. Przewodniczący Prezydium Rady Najwyższej ZSRR (1938–1946).

⁷⁰ Zmiana nazwy miasta Łuczany na Giżycko, dla uczczenia postaci polskiego pastora ewangelickiego, działacza narodowego, literata, redaktora i wydawcy Gustawa Gizewiusza (1810–1848), nastąpiła w 1947 r. – por. R. Tomkiewicz, *Okoliczności powstania nazw Giżycko i Kętrzyn*, „Masovia” 2009, t. XII, s. 53–60.

⁷¹ Marian Palamarczyk (ur. w 1912 r.) – dr, absolwent filozofii i Studium Dyplomatycznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, z zawodu urzędnik. Naczelnik Wydziału Inspekcji Starostw Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie i Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (1 V 1946 – 30 XI 1947) – por. Zbiory Specjalne Instytutu Północnego im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, sygn. R-18, mps. *Wspomnienia dr. Mariana Palamarczyka z lat 1945–1948*, Warszawa listopad 1965.

zaczął swój meldunek [...] Sytuacja stała się groteskowo-tragiczna. Wsunąłem się przed Ławrowskiego i nie mając już wątpliwości, kto jest ministrem, wyrecytowałem: „Starosta i wicestarosta powiatu łuczańskiego meldują swoje przybycie i witają Obywatela Ministra, równocześnie przepraszamy za swoje spóźnienie”. Pąsowy wojewoda rzucił gromko, że przecież obowiązuje okólnik, że obu starostom na raz nie wolno opuszczać powiatu, że wyciągnie konsekwencje⁷².

Do wyciągnięcia konsekwencji służbowych jednak ostatecznie nie doszło. O pomyślnym przebiegu wizytacji miała przesądzić obfita przekąska, zakrapiana alkoholem, przygotowana na polecenie starosty Ławrowskiego przed zaplanowaną wycieczką delegacji do Wilczego Szańca w Gierłozę, znajdującego się na terenie sąsiedniego powiatu kętrzyńskiego⁷³.

Przytoczone przekazy, abstrahując od stopnia ich rzetelności, a nawet indywidualnego stosunku autorów do osoby pierwszego wojewody olsztyńskiego, nie pozostają jednak w żadnym stopniu sprzeczne, co do oceny niezwykle złożonej pozycji Robla, jako urzędnika stojącego przed trudnymi wyzwaniem procesu organizacji powojennych podstaw życia gospodarczego-społecznego regionu, realizowanymi na płaszczyźnie ostrego konfliktu politycznego, wyznaczonego kolejnymi etapami legitymizacji nowego narzucanego ustroju, wzorowanego na modelu radzieckim.

Służba Robla w administracji ogólnej na Warmii i Mazurach została przerwana, po niespełna roku, w wyniku nieszczęśliwego wypadku.

W nocy z 23 na 24 października 1946 r., podczas podróży służbowej z Olsztyna do Warszawy, za wsią Jabłonna⁷⁴, samochód wojewody olsztyńskiego, mijając jadący z naprzeciwka samochód ciężarowy z pasażerami, uderzył w stojącą na poboczu inną ciężarówkę.

Jak wynikało z relacji zamieszczonej w „Wiadomościach Mazurskich”, wojewoda doznał poważnego złamania prawej nogi powyżej kolana. Poszkodowany także, z ranami głowy był, towarzyszący Roblowi, naczelnik Wydziału Wojskowego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie kpt. Józef Szyrmer⁷⁵. Dwoje pozostałych uczestników kolizji, urzędniczka Danuta Przystasz⁷⁶ i kierowca, nie odniosło poważniejszych ob-

⁷² C. Browiński, op. cit., s. 109.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Jabłonna – obecnie wieś gminna, pow. legionowski, woj. mazowieckie.

⁷⁵ Józef Henryk Szyrmer (1904–1985) – kapitan WP. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r. Więzień niemieckich obozów jenieckich w okresie II wojny światowej. Naczelnik Wydziału Wojskowego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (1945–1946) oraz Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (1946–1949). Radny Mazurskiej/Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej (MWRN/OWRN 1946–1950). Członek SP i Stronnictwa Demokratycznego. Działacz Towarzystwa Miłośników Olsztyna (1966–1980) – por. H. Donimirska-Szyrmerowa, *Był taki świat... Mój wiek XX*, Warszawa 2003, s. 374–397; K. Geldon, *Radni Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej z lat 1945–1950. Materiały biograficzne*, KMW 2003, nr 3, s. 349–350 (biogram J.H. Szyrmera).

⁷⁶ Danuta Antonina Przystasz (1920–2019), ps. „Danuta”, „Skiba” – wykształcenie wyższe prawnicze, major WP. W okresie II wojny światowej komendantka Związku Kobiet Czynu (ZKC), organizacji działającej autonomicznie przy Ruchu „Miecz i Pług” (1942–1944), a także dowódca Samodzielnego Oddziału Pomocniczej Służby Kobiet Wojskowego

rażeń. Kierujący samochodem ciężarowym odjechał z miejsca zdarzenia, nie udzieliwszy poszkodowanemu żadnej pomocy.

Robel został wstępnie opatrzony przez współtowarzyszy podróży na miejscu zdarzenia, a następnie przewieziony do Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie. Tam, po operacji złamanej kończyny i założeniu gipsu, na okres ośmiu tygodni, miał być poddany dalszej kuracji w „klinice św. Józefa”⁷⁷.

Wypadek i spowodowana w jego konsekwencji długa rekonwalescencja, połączona później z urlopem zdrowotnym, faktycznie wyłączyły całkowicie Robla, na okres dwóch miesięcy, z czynnej służby administracyjnej. Podczas jego nieobecności zastępowali go początkowo wicewojewodowie⁷⁸ oraz Wiktor Jaśkiewicz, ówczesny dyrektor gabinetu ministra ZO⁷⁹, który już w listopadzie 1946 r. został

Korpusu Służby Bezpieczeństwa i Armii Krajowej (1943–1944). Uczestniczka Powstania Warszawskiego. Po zakończeniu działań wojennych została skierowana, w kwietniu 1945 r., przez ministerstwo administracji publicznej, wraz z bratem Mieczysławem, ps. Rola” (1914–1986), kierownikiem Wydziału Organizacyjnego Ruchu „Miecz i Pług” oraz przyjaciółką i współtowarzyszką ze ZKC Janiną Jakubowską (przyszłą żoną Z. Robla), do Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie. Wszyscy zamieszkali w lokalu przy ul. Warmińskiej 2. D. Przystasz otrzymała posadę urzędniczką, a jej brat został mianowany naczelnikiem tego samego Wydziału Społeczno-Politycznego. Aresztowana 19 X 1945 r. przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa. Po krótkim pobycie w areszcie w Olsztynie, została przewieziona do więzienia w Warszawie, gdzie spędziła ponad siedem miesięcy, poddana brutalnemu śledztwu. Brat, aresztowany dwa dni wcześniej – 17 X 1945 r., pod nieprawdziwym zarzutem współpracy z okupantem niemieckim, również został przewieziony do Warszawy i ostatecznie, w listopadzie 1947 r., skazany na karę 10 lat więzienia. Zwolniony w 1954 oraz uniewinniony w 1958 r. D. Przystasz, po opuszczeniu aresztu w maju 1946 r., otrzymała nakaz powrotu do Olsztyna, gdzie pracowała jako urzędniczka w Wydziale Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego oraz, dodatkowo, w Filii nr 2 Państwowej Składnicy Sanitarnej w Olsztynie. W styczniu 1948 r. opuściła stolicę Warmii i Mazur i przeniosiła się na stałe do Warszawy. Wieleoletni editor i redaktor w Państwowym Wydawnictw Szkolnych (1952–1981). Odznaczona Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari – por. AZ WMUWO, sygn. 954. Teczka personalna Danuty Przystasz (materiały niefoliowane); sygn. 871. Teczka personalna M. Przystasza (materiały niefoliowane); J. Chłosta, *Rok 1945 i następne lata w życiu Mieczysława Przystasza*, „Masovia” 2017, t. XXI, s. 88–92; *Listy z więzienia Mieczysława Przystasza z lat 1945–1954*, red. A. Romaniak, Sanok 2000; D. Przystasz, *Jedno życie. Tak mało... Tak wiele...*, Sanok 2001; <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/danuta-przystasz,120.html> (dostęp: 22 XI 2022 r.).

⁷⁷ *Winni nieszczęścia umknęli. Szczegóły katastrofy samochodu ob. wojewody*, „Wiadomości Mazurskie” 1946, nr 249, 27 X, s. 5. Chodziło tu o nieistniejące już Sanatorium Towarzystwa Pielęgnowania Chorych pod wezwaniem Św. Józefa na ul. Hożej 80 w Warszawie. Pierwsza, krótka informacja o wypadku samochodowym wojewody pod tytułem *Wojewoda olsztyński uległ wypadkowi*, ukazała się w „Wiadomościach Mazurskich” 25 X 1946, nr 247, s. 1. Sam poszkodowany, w rozmowie opublikowanej na łamach „Słowa na Warmii i Mazurach”, tak opisał przebieg i następstwa tego wydarzenia: *W pierwszych miesiącach r. 1947 [błędna data – przyp. R.S.] wezwany zostałem na konferencję do Warszawy. Pojechałem samochodem, gdyż miałem zamiar wrócić następnego dnia do Olsztyna, by wygłosić wykład na uniwersyteckim kursie dla prawników. Nad ranem, w pobliżu Warszawy, kierowca prowadzący samochód, ujrzał pędzącą wprost na niego, ciężarówkę. Zapalone reflektory oślepiły go, i w tym momencie nastąpiło zderzenie. Gdy wyniesiono mnie z rozbitego samochodu okazało się, że mam w trzech miejscach pęknięte kolano. Przez kilka miesięcy leżałem w szpitalu. Wstrząs i obrażenia spowodowały osłabienie serca, a noga pozostała sztywna. Po wyjściu ze szpitala jeszcze przez pewien czas pracowałem w Olsztynie, jednak pogarszający się stan zdrowia nie pozwalał mi na wyjazdy w teren i dopilnowywanie wprowadzanych w czyn wydanych zarządzeń – L. Wernic, *Wspomnienia z lat 1945–1947...*, cz. 2, s. 1.*

⁷⁸ Zastępcami Robla jako pełnomocnika rządu, a następnie wicewojewodami olsztyńskimi, w okresie jego urzędowania byli: ppłk Tadeusz Koral „Krzysztof” (PPS), Stanisław Rejmiński (PPR) i Bohdan Wilamowski (SL).

⁷⁹ Wiktor Jaśkiewicz (1912–2003) – profesor zwyczajny nauk prawnych. W listopadzie 1945 r. powołany na stanowisko dyrektora gabinetu ministra Ziemi Odzyskanych (ZO), p.o. wojewody (1 V – 8 IX 1947) i wojewoda olsztyński (8 IX 1947 – 30 IX 1948). Po odwołaniu, powrócił na krótko do ministerstwa ZO, a następnie przeniósł się do Poznania, gdzie objął początkowo stanowisko dyrektora administracyjnego (od 1949 r.) Uniwersytetu Poznańskiego. Później poświęcił się pracy naukowej. Kierownik Katedry Prawa Pracy (od 1955 r.) oraz dyrektor Instytutu Administracji i Zarządzania

oddelegowany, w trybie awaryjnym, do Olsztyna w celu pełnienia obowiązków wojewody⁸⁰.

Robel powrócił do urzędowania u schyłku 1946 r., ale jego stan zdrowia nie pozwalał na pełną aktywność, wymaganą podczas częstych wyjazdów w teren oraz udziału w rozlicznych konferencjach, spotkaniach i wizytacjach wynikających z zakresu obowiązków wóldarza województwa⁸¹.

Sytuacja ta uległa zmianie po wydaniu zarządzenia przez ministra ZO z 21 kwietnia 1947 r., na mocy którego pełnienie obowiązków wojewody olsztyńskiego zostało powierzone, od 1 maja 1947 r., W. Jaśkiewiczowi. Nie oznaczało to jednak równoczesnego odwołania urlopowanego Robla ze stanowiska. Nastąpiło to dopiero na podstawie uchwały Rady Ministrów, podjętej na wniosek ministra ZO, 8 września 1947 r.⁸²

Istotne zmiany dotyczyły także nie tylko jego życia zawodowego ale i prywatnego. W okresie po ustąpieniu z urzędu, pozostając jeszcze na urlopie zdrowotnym w Olsztynie, zmienił on stan cywilny, wstępując 26 sierpnia 1947 r., w związek małżeński z Janiną Jakubowską⁸³, urzędniczką Urzędu Wojewódzkiego.

Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (1974–1982). Specjalista z zakresu prawa pracy. Członek PPR i PZPR – por. W. Piotrowski, *Profesor dr Wiktor Jaśkiewicz (1912–2003)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2003, R. LXV, s. 177–180; R. Syrwid, *Starostowie...*, s. 25 (nota biograficzna W. Jaśkiewicza).

⁸⁰ O delegacji W. Jaśkiewicza do Olsztyna, wspomina sam Robel w liście do Władysława Gomułki – ministra ZO z 4 XII 1946 r., a zatem wystosowanym jeszcze podczas jego kuracji w Warszawie. Oto fragment: *pragnę równocześnie jak najserdeczniej podziękować Obywatelowi Wicepremierowi za pełne życzliwości ustosunkowanie się do mnie po wypadku i udzielenie mi cennej pomocy przez delegowanie do kierowania Województwem Dyr. Jaśkiewicza, którego fachowe zastępstwo pozwoliło mi spokojnie odbyć najtrudniejszą, pierwszą fazę leczenia się* – cyt. za: Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950, sygn. 391/60. Akta Sekretariatu I 1946, List Robla do W. Gomułki z 4 XII 1946, k. 11. W zachowanej dokumentacji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie z listopada i grudnia 1946 r. W. Jaśkiewicz występował jako „pełniący obowiązki” lub „w zastępstwie” wojewody – por. np. ibidem, Akta Wojewody 1946, sygn. 391/61. Protokół ze zjazdu starostów województwa olsztyńskiego w dniach 6 i 7 XI 1946, z 16 XI 1946, k. 111; Protokół z nadzwyczajnego zjazdu starostów województwa olsztyńskiego 30 XI 1946, z 6 XII 1946, k. 176.

⁸¹ O ówczesnej kondycji fizycznej Robla, ale także jego poczuciu obowiązku wobec powierzonych mu zadań, zwłaszcza w okresie bezpośrednich przygotowań do wyborów do Sejmu Ustawodawczego z 19 I 1947 r., świadczy list, który wystosował on 16 XII 1946 r., do ministra zdrowia TRJN Franciszka Litwina, tzn. już po powrocie do Olsztyna. Oto fragment: *Czuję się w obowiązku podziękować Sz. Panu Ministrowi za okazaną mi życzliwość i łaskawe zainteresowanie mną. Lekarstwa otrzymałem w całkowitym porządku, jak i również list. Pierwszą chirurgiczną część operacji odbyłem w Warszawie, w lecznicy ministerstwa zdrowia, dalszą zaś odbywam już w Olsztynie, gdzie zdecydowałem się przyjechać z zagipsowaną nogą, aby wykonywać, chociaż leżąc, obowiązki związane z moim stanowiskiem, tak teraz w tym okresie ważne* – cyt. za: APO, Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950, sygn. 391/60, k. 6. Akta Sekretariatu I. List Robla do ministra zdrowia, z 16 XII 1946 (kopia, bez podpisu). Warto też wspomnieć, że już w końcu listopada 1946 r. W. Jaśkiewicz, spodziewając się powrotu Robla po okresie leczenia w stolicy, wystosował list do Rejonowego Urzędu Telefoniczno-Telegraficznego w Olsztynie z prośbą o zainstalowanie aparatu końcowego w willi wojewody przy ulicy Zamkowej 5, który z powodu choroby *urządować będzie w swoim mieszkaniu* – ibidem, sygn. 391/60, k. 22. List W. Jaśkiewicza do Rejonowego Urzędu Telefoniczno-Telegraficznego w Olsztynie, z 27 XI 1946 (kopia, bez podpisu).

⁸² Jak potwierdza zachowana dokumentacja pracownicza, Robel przebywał na urlopie zdrowotnym przynajmniej od maja do września 1947 r., kiedy to złożył podanie do Biura Personalnego ministerstwa ZO w sprawie zarządzenia przeprowadzenia badania stanu zdrowia przez komisję lekarską dla funkcjonariuszy państwowych – AZ WMUWO, sygn. 1271. Pismo Robla do Biura Personalnego ministerstwa ZO z 13 IX 1947. Sam Robel, w życiorysie z 1954 r., wskazuje, że obrażenia odniesione podczas wypadku samochodowego miały bezpośredni wpływ na złożenie przez niego pisemnej prośby do MZO o zwolnienie „z pracy w administracji terenowej” – A UW, sygn. 2430, Szczegółowy życiorys..., k. 5.

⁸³ Por. AZ WMUWO, sygn. 1271. Odpis skrócony aktu małżeństwa Z. Robla i Janiny Poraj-Jakubowskiej z Sawickich, z 26 VIII 1947. Janina Joanna Jakubowska (ur. 21 X 1903 r. w Warszawie – zm. 28 XII 1974 r. w Warszawie),

Czynił także wówczas starania o uzyskanie nowej posady w aparacie państwowym, zgodnej z jego kwalifikacjami i wykształceniem prawniczym. Zostały one uwieńczone powodzeniem w 1948 r., kiedy to na zasadzie porozumienia pomiędzy ministrem Ziem Odzyskanych i ministrem skarbu, objął stanowisko zastępcy dyrektora naczelnego Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych (PZUW)⁸⁴.

Małżonkowie, wyjeżdżając ze stolicy Warmii i Mazur, opuścili tym samym przestronną willę wojewody, zamieniając ją na warszawskie mieszkanie w kamienicy przy Lwowskiej 7⁸⁵.

Po trzyletnim okresie zatrudnienia w PZUW, w 1951 r. Robel przeszedł do pracy w UZP, otrzymując tam stanowisko naczelnika wydziału ogólnego.

W związku z trwającym procesem wygaszania działalności tej instytucji, której był on również likwidatorem z polecenia Urzędu Rady Ministrów, dzięki

z d. Sawicka (w niektórych opracowaniach podawane jest również nazwisko „Grzybowska”), ps. „Janka”, „Lubicz”, „Janina Lubicz” – wykształcenie średnie, z zawodu urzędniczka, podporucznik WP. Żona majora Stanisława Poraj-Jakubowskiego, który zginął w niemieckim obozie koncentracyjnym w Mauthausen. W czasie II wojny światowej w konspiracji niepodległościowej, jako komendantka Okręgu Warszawskiego, a później kierowniczka Wydziału Ogólnego Związku Kobiet Czynu (1942–1944). Uczestniczka Powstania Warszawskiego, jako łączniczka w kompanii sztabowej Zgrupowania „Żywiciel” AK. Po upadku powstania, m.in. dowódca plutonów sanitarnych i łączności przy Samodzielnym Oddziale Pomocniczej Służby Kobiet 3 Dywizji Wojskowego Korpusu Służby Bezpieczeństwa. Odznaczona Krzyżem Walecznych i Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami oraz (pośmiertnie) Krzyżem AK i Warszawskim Krzyżem Powstańczym. Syn J. Jakubowskiej, kapral podchorąży WP Leonard Poraj-Jakubowski (1922–2012), ps. Bogdan, był również powstańcem warszawskim. W latach powojennych znany wokalista, członek warszawskich zespołów muzycznych, solista Centralnego Zespołu Artystycznego WP. Po przyjeździe do Olsztyna Jakubowska pracowała początkowo jako urzędniczka w Wydziale Społeczno-Politycznym, a później referent prasowy w Wydziale Wojskowym Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (VI 1945 – VII 1946). Po operacji kamieni żółciowych i urlopie zdrowotnym, została przeniesiona do Wydziału Organizacyjnego (sekretariat wojewody) na stanowisko sekretarki Wojewódzkiego Komitetu Pomocy Zimowej (X 1946 – IV 1947), a później kierowniczki sekretariatu Wojewódzkiej Komisji Lokalowej i Wojewódzkiej Komisji Osadnictwa Rolnego Wydziału Osiedleńczego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (V–VIII 1947). Zwolniona, na własną prośbę, 31 VIII 1947 r. Po wyjeździe do Warszawy pracowała, przez dwa lata, jako urzędniczka w Zarządzie Głównym Związku Zawodowego Pracowników Bankowych, Kas Oszczędności i Ubezpieczeniowych RP, a następnie pracownik biurowy w Centralnej Bibliotece Rolniczej w Warszawie oraz Bibliotece Polskiej Akademii Nauk. Inwigilowana przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa w latach 50. XX w. – por. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN) w Warszawie. Stołeczny Urząd Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1983–1990. Sprawa operacyjna dot. Janiny Robel ps. „Janka”, „Lubicz”, członka „Miecza i Pługa” 1950–1960, sygn. AIPN BU 0423/4785; AZWMUWO, sygn. 877. Teczka personalna J. Jakubowskiej (materiały niefiletowane); R. Bielecki, *Żołnierze Powstania Warszawskiego*, Warszawa 1995, s. 232; *Listy z więzienia...*, s. 16; D. Przystasz, op. cit., passim; <https://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/201180/edition/202839/content> (dostęp: 22 XI 2022 r.).

⁸⁴ A UW, sygn. 2430, Ankieta personalna... k. 5. W tym miejscu należy także dodać, że Robel wystąpił 11 III 1950 r. do PZE z wnioskiem o przyznanie zaopatrzenia emerytalnego. Jakkolwiek nie odnaleziono, w dostępnych zasobach archiwalnych, decyzji PZE o przyznaniu mu renty urzędniczej, to jednak musiały ona zostać podjęta, co potwierdzają jego dokumenty pracownicze z okresu późniejszego. Z tego powodu, na czas zatrudnienia w kolejnych instytucjach, po odwołaniu ze stanowiska wojewody olsztyńskiego, jego prawo do pobierania tego świadczenia było zawieszona – por. AZ WMUWO, sygn. 1271. Pismo Z. Robla do ministerstwa administracji publicznej z 15 III 1950; Pismo PZE do ministerstwa administracji publicznej z 25 III 1950; A UW, sygn. 2430, Zaświadczenie Działu Kadr UW, wystawione Z. Roblowi w 1959 r. (bez daty dziennej i miesięcznej), k. 27 (odpis).

⁸⁵ Por. A UW, sygn. 2430, Ankieta personalna..., k. 4. D. Przystasz, przyjaciółka J. Jakubowskiej, po przeniesieniu do Warszawy w 1948 r., przez kilka pierwszych miesięcy mieszkała gościnnie w mieszkaniu małżeństwa Robłów przy ul. Lwowskiej 7. Jak wynika z korespondencji J. Roblowej z Urzędem Wojewódzkim w Olsztynie, prowadzonej w sprawach emerytalnych, małżonkowie, w latach 60 XX w., przeprowadzili się do nowego lokalu przy ul. Puławskiej 43 – por. AZWMUWO, sygn. 877, Pismo J. Robel do Prezydium WRN w Olsztynie, z 31 XII 1968; *Listy z więzienia...*, s. 16.

rekomendacji Witolda Bendetsona⁸⁶, ówczesnego dyrektora naczelnego UZP, Robel otrzymał stanowisko kontraktowego kierownika sekretariatu Uniwersytetu Warszawskiego (UW). Oficjalnie objął urządowanie 1 października 1954 r., jako zaszeregowany w IV grupie uposażenia pracowników państwowych⁸⁷.

Od listopada 1955 r., nowemu kierownikowi sekretariatu UW powierzono także obowiązki referendarza administracyjnego, w ramach powołanej uniwersyteckiej Komisji do Spraw Zleceń w zakresie prac naukowo-badawczych i naukowo-usługowych⁸⁸.

W czerwcu 1957 r., Roblowi, poza kierowaniem sekretariatem uczelni, zlecono również równoległe pełnienie obowiązków dyrektora administracyjnego UW, na czas nieobecności, sprawującego tę funkcję, Henryka Gertnera⁸⁹.

Mając na uwadze, przewidywaną, od 1 marca 1958 r., podwyżkę rent i zaopatrzeń emerytalnych, Robel wystąpił jeszcze w lutym tego roku o rozwiązanie umowy o pracę. Umowa została wypowiedziana 31 marca, a stosunek służbowy rozwiązany 30 czerwca 1958 r.⁹⁰

Niezależnie od tego, w nieustalonych okolicznościach, do przejścia Robla na emeryturę ostatecznie wówczas nie doszło. Jak wynika z zachowanej dokumentacji, pełnił on jeszcze obowiązki kierownika sekretariatu, na podstawie upoważnienia ministra szkolnictwa wyższego, do 31 grudnia 1959 r.⁹¹

Wysoka ocena pracy kierownika sekretariatu przez władze uczelni, skłoniła je do wystąpienia do władz państwowych z wnioskiem o odznaczenie go Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

W uzasadnieniu wniosku, złożonego w marcu 1959 r., o odznaczenie Robla „za szczególną ofiarną pracę administracyjno-organizacyjną”, stwierdzono, m.in.:

W ostatnim okresie, pracuje od roku 1954 na odcinku administracji Uniwersytetu Warszawskiego, przyczyniając się swym bogatym doświadczeniem do usprawnienia administracji Uczelni oraz kładąc specjalne zasługi na odcinku wznowienia przez Uczelnię dawnych tradycji historycznych oraz organizując jubileuszowe uroczystości 150-lecia UW⁹²,

⁸⁶ Witold Bendetson (1895–1959) – prawnik, dyrektor naczelny Urzędu Zastępstwa Prawnego (1951–1954), Sędzia Sądu Najwyższego (1957–1959) – zob. A. Bereza, *Sąd Najwyższy 1917–2017. Prezysi, Sędziowie, Prokuratorzy Sądu Najwyższego*, Warszawa 2017, s. 326.

⁸⁷ AUW, sygn. 2430, Umowa o pracę Z. Robla w charakterze kierownika sekretariatu UW, z 8 X 1954, k. 6.

⁸⁸ Ibidem, Zarządzenie rektora UW w sprawie powołania Komisji do Spraw Zleceń w zakresie prac naukowo-badawczych i naukowo-usługowych, z 1955 (bez daty dziennej i miesięcznej), k. 12; Pismo prof. T. Kopcewicza prorektora UW do Z. Robla, z 10 XI 1955.

⁸⁹ Ibidem, Pismo prof. S. Turskiego rektora UW do Z. Robla, z 1 VI 1957, k. 19. Stanisław Turski (1906–1986) – profesor zwyczajny nauk matematycznych, rektor UW w latach 1952–1969, poseł na Sejm Ustawodawczy (1947–1952). Członek PPS i PZPR – por. R. Gawkowski, *Poczet rektorów Uniwersytetu Warszawskiego*, seria: „Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016”, Warszawa 2016, s. 300–307.

⁹⁰ AUW, sygn. 2430, Pismo prof. S. Turskiego rektora UW do Z. Robla, z 30 III 1958, k. 21.

⁹¹ Ibidem, Pismo Z. Robla do H. Gertnera dyrektora administracyjnego UW, z 14 X 1959, k. 22.

⁹² Chodź tu obchody 150. rocznicy powstania Uniwersytetu Warszawskiego 15–16 V 1958 r. – por. B. Brzostek, *Życie społeczne Uniwersytetu 1945–1989*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, seria: „Monumenta Universitatis Varsoniensis 1816–2016”, red. P. Majewski, Warszawa 2016, s. 170; M. Dąbrowska, *Dzienniki 1914–1965*, t. XI:

które to swą sprawnością zyskały pewne uznanie reprezentantów zagranicznych uczelni, jako gości UW. Wobec zbliżającego się przejścia na emeryturę dr. Robla, wydaje się rzeczą uzasadnioną i słuszną, by dać wyraz jego długoletniej i pożytecznej pracy na odcinku administracji państwowej, poprzez nadanie mu z tego tytułu odznaczenia państwowego⁹³.

Pomimo tak pozytywnej opinii o zasługach Robla w służbie w administracji publicznej, Rada Państwa oddaliła jednak ten wniosek.

Pomyślnie zakończyła się natomiast inicjatywa przyznania mu renty specjalnej⁹⁴.

14 października 1959 r., Robel, powołując się na upływający, 31 grudnia 1959 r., termin wydanego mu upoważnienia przez ministra szkolnictwa wyższego, do kontynuowania zatrudnienia w UW, wystosował pismo do dyrektora administracyjnego uczelni z informacją o przejściu na wstrzymaną z tego tytułu rentę pracowniczą, poczynając od 1 lutego 1960 r.⁹⁵

W związku z tą decyzją, na wniosek dyrektora administracyjnego, prof. Stanisław Turski rektor UW przyznał Roblowi, w podziękowaniu „za sumienną pracę”, nagrodę pieniężną⁹⁶.

Dwa miesiące później, w lutym 1960 r., troje posłów na Sejm PRL z województwa olsztyńskiego, Wanda Pieniężna⁹⁷, Walter Późny⁹⁸ i Bohdan

1958–1959, Warszawa 2009, s. 36; A. Symonowicz, *150-lecie Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego*, „Palestra” 1958, nr 2, s. 58–60.

⁹³ AUW, sygn. 2430, Wniosek o nadanie odznaczenia Z. Robla, z 25 III 1959, k. 7–8. Warto podkreślić, że w uzasadnieniu wymieniono również odznaczenia państwowe otrzymane przez Robla w okresie międzywojennym, z zaznaczeniem, że „w PRL nie był jeszcze odznaczony”. Na wniosku widnieje odręczna adnotacja ołówkiem: „Nie otrzymał”. Jednostką nadrzędną, opiniującą wniosek, był rektor UW. Zasady określające przyznawanie orderów i odznaczeń w PRL, regulowały: dekret PKWN o trybie nadawania orderów, odznaczeń wojskowych oraz medali, z 23 XII 1944 r. (DzU RP 1944, nr 17, poz. 92, z późn. zm. – uchylony 29 II 1960 r.) oraz ustawa o orderach i odznaczeniach, z 17 II 1960 r. (DzU PRL 1960, nr 10, poz. 66 – uchylona 23 XII 1992 r.).

⁹⁴ Chodzi tu o dekret Rady Państwa o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, z 25 VI 1954 r. (DzU PRL 1954, nr 30, poz. 116, z późn. zm.). Warunki, wysokość oraz tryb przyznawania renty dla osób szczególnie zasłużonych dla PRL oraz członków ich rodzin ustalała Rada Ministrów (art. 77, pkt. 1–2). W przypadku Robla, podstawą do wystąpienia o jej ustalenie był też art. 83 pkt. 2 dekretu, dotyczący rencistów, którzy „nie pobierali renty z tytułu własnej pracy, z powodu zawieszenia jej wypłaty w związku z zarobkowaniem.”

⁹⁵ AUW, sygn. 2430, Pismo Z. Robla do H. Gertnera dyrektora administracyjnego UW, z 14 X 1959, k. 22.

⁹⁶ Ibidem. Pismo S. Turskiego rektora UW do Z. Robla, z 22 XII 1959, k. 26.

⁹⁷ Wanda Pieniężna (1897–1967) – przedwojenna polska działaczka oświatowa i społeczna w Prusach Wschodnich. Żona Seweryna Pieniężnego (juniora 1890–1940), przedwojennego redaktora „Gazety Olsztyńskiej”. W okresie II wojny światowej, m.in. więźniarka obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, prześladowana przez władze hitlerowskie. Po zakończeniu wojny pracowała w Wojewódzkim Urzędzie Ziemskim oraz w „Domu Książki” w Olsztynie. Radna Miejskiej Rady Narodowej i WRN w Olsztynie. Posłanka Koła „Znak” w Sejmie PRL II kadencji (1957–1961) – por. T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Warszawa 1983, s. 250–251 (biogram W. Pieniężnej).

⁹⁸ Walter Późny (1910–2012) – wykształcenie wyższe, z zawodu dziennikarz i nauczyciel. Działacz kulturalny, polityczny i społeczny. Starosta powiatu szczytyńskiego (1945–1949). Prześladowany przez władze komunistyczne w okresie stalinowskim. Kustosz i kierownik Muzeum Mazurskiego w Szczytnie (1949–1951), p.o. dyrektora i dyrektor Zasadniczej Szkoły Metalowej (przemianowanej w 1954 r. na Zasadniczą Szkołę Zawodową) w Szczytnie (1952–1964). Wiceprzewodniczący Prezydium WRN w Olsztynie (1964–1972). Poseł na Sejm PRL II i III kadencji (1957–1965). Członek SL i ZSL. Założyciel i członek Zarządu (1956–1969) oraz wiceprezes (1956–1969) Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze” w Olsztynie. Honorowy Obywatel Województwa Warmińsko-Mazurskiego (w 2010 r.) – por. R. Syrwid, *Starostowie...*, s. 346–354 (nota biograficzna W. Późnego).

Wilamowski⁹⁹ oraz Juliusz Malewski¹⁰⁰, także były poseł, występujący wówczas jako przewodniczący Rady Okręgowej Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich (TRZZ) w Olsztynie¹⁰¹, wystosowało – skierowane prawdopodobnie do Henryka Golańskiego¹⁰² ministra szkolnictwa wyższego – Oświadczenie w sprawie przyznania Roblowi renty specjalnej. Nie udało się ustalić, kto był pomysłodawcą samej inicjatywy, ani też w jakich okolicznościach jego autorzy dowiedzieli się o całej sprawie. Niewykluczone, że propozycja poprawy sytuacji materialnej byłego wojewody olsztyńskiego, poprzez złożenie wniosku o rentę specjalną, wyszła z kręgu osób ze środowiska akademickiego, które też wystąpiły, w realizacji tego przedsięwzięcia, o poparcie do znanych działaczy regionalnych (por. Aneks).

W Oświadczeniu sygnatariusze powoływali się na zasługi Robla dla „budowania zrębów państwowości polskiej na Warmii i Mazurach”, wymieniając kilka przykładów pozytywnych efektów jego działalności, ze szczególnym uwzględnieniem szeroko pojętej sfery kultury, polityki narodowościowej i sportu¹⁰³. Niezależnie od charakteru samego pisma – wymagającego określonej formy argumentacji, niepozabawionej, niejako z natury, być może nawet wyczuwalnej nuty delikatnej przesady – należy pamiętać, że o jego realnym znaczeniu decydował przede wszystkim fakt rekomendacji przez osoby piastujące funkcje publiczne, które dobrze znały Robla z okresu jego pozostawania na urzędzie pełnomocnika rządu, a następnie wojewody, same czynnie uczestnicząc w tym okresie w życiu polityczno-społecznym regionu.

Wystąpienie parlamentarzystów odniosło zamierzony skutek. Na wniosek ministra szkolnictwa wyższego, złożony 26 lutego 1960 r., prezes Rady Ministrów

⁹⁹ Bohdan Wilamowski ps. Bohdan Korolewicz (1914–1985) – profesor zwyczajny nauk rolniczych, działacz polityczny i społeczny. Radny MWRN/OWRN w Olsztynie, wicewojewoda olsztyński (1947–1949), poseł do KRN (1946–1947), poseł na Sejm Ustawodawczy (1947–1952) i Sejmu PRL II Kadencji (1957–1961). Od 1952 r. pracownik naukowy w Wyższej Szkole Rolniczej w Olsztynie. Członek SL i ZSL – por. T. Oracki, op. cit., s. 328.

¹⁰⁰ Juliusz Malewski (1899–1981) – działacz ruchu polskiego na Warmii w okresie międzywojennym. Więzień niemieckich obozów koncentracyjnych (1939–1945). Po zakończeniu II wojny światowej dyrektor Banku Ludowego w Olsztynie (1945–1949), radny MWRN/OWRN (1945–1950) i WRN (1950–1961, 1972–1980) oraz przewodniczący Prezydium WRN w Olsztynie (16 IV 1952 – 31 X 1956). Poseł na Sejm PRL (1952–1956, 1961–1972). Członek PPS i PZPR – por. M.T. Korejwo, *Długie życie Juliusza Malewskiego*: cz. 1, „Debata” 2020, nr 1, s. 21–23; cz. 2, „Debata” 2020, nr 2, s. 23–26; cz. 3, „Debata” 2020, nr 3, s. 24–27; cz. 4, „Debata” 2020, nr 4, s. 15–17; E. Trynieszewski, *Juliusz Malewski (29 marca 1899 – 29 grudnia 1981)*, KMW 1987, nr 1, s. 165–168.

¹⁰¹ Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich – organizacja społeczna, działająca w latach 1957–1970, jako instytucjonalna i programowa kontynuacja Polskiego Związku Zachodniego (rozwiązanego w 1950 r.) – por. A. Makowski, *Między iluzją a realiami. Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich w latach 1957–1970*, Szczecin 2019.

¹⁰² Henryk Golański (1906–1995) – wykształcenie wyższe, inżynier-elektryk. W okresie II wojny światowej żołnierz Związku Walki Zbrojnej i AK. Po zakończeniu działań wojennych związany z ruchem komunistycznym. Podsekretarz stanu w ministerstwach: przemysłu (1945–1947), przemysłu i handlu (1947–1949), przemysłu lekkiego (1949–195), szkół wyższych i nauki (1950–1951) oraz szkolnictwa wyższego. Minister szkolnictwa wyższego (18 VI 1959 – 14 XII 1965). Później, m.in. ambasador RP w Grecji. Członek PPR i PZPR – por. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 355 (nota biograficzna H. Golańskiego).

¹⁰³ AUW, sygn. 2430, *Oświadczenie* W. Pieniężnej, J. Malewskiego, W. Późnego i B. Wilamowskiego w sprawie przyznania Z. Roblowi renty specjalnej, bez daty, prawdopodobnie z lutego 1960 r., k. 25, 29 (odpis z 22 II 1960 r.).

przyznał Roblowi rentę specjalną w wysokości 2000 zł miesięcznie¹⁰⁴.

Brak informacji nie pozwala na przedstawienie wydarzeń z życia prezentowanej postaci w okresie po ustaniu jej aktywności zawodowej. Z dużym prawdopodobieństwem można jednak założyć, że Robel, wraz z żoną, zapewne dość często odwiedzali Warmię i Mazury, będąc gościem siostry i szwagra, osiadłych na stałe w Olsztynie¹⁰⁵.

Małżeństwo Robłów przeżyło razem niemal trzydzieści lat. Janina Roblowa zmarła 28 grudnia 1974, zaś jej mąż niespełna dwa lata później, 13 listopada 1976 r. Oboje spoczęli w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Stare Powązki w Warszawie¹⁰⁶.

Przedstawiona rekonstrukcja, dokonana w oparciu o akta pracownicze, dotyczy wydarzeń z życia prywatnego oraz przebiegu kariery zawodowej osoby związanej, chociaż w epizodycznym wymiarze, z regionem Warmii i Mazur, w niezmiernie istotnym okresie jego powojennych dziejów.

Jakkolwiek wymaga ona uzupełnień i wyjaśnień dotyczących różnych kwestii szczegółowych – ograniczonych jednak brakiem kompletności dostępnej podstawy źródłowej – powinna stanowić przyczynek, a być może zachętę, do kontynuacji dalszych badań poświęconych losom nie tylko tej postaci, ale i wielu innych przedstawicieli kadry urzędniczej, którzy podjęli służbę administracyjną na Warmii i Mazurach po zakończeniu drugiej wojny światowej i wciąż czekają na swych biografów. Istnieje także naturalna potrzeba podjęcia poszukiwań dokumentacji dotyczącej osoby Zygmunta Robla w zbiorach prywatnych, w tym rodzinnych, których ewentualne rezultaty powinny już jednak posłużyć za podstawę odrębnego opracowania.

¹⁰⁴ Ibidem, Pismo Dyrektora Gabinetu Ministra Szkolnictwa Wyższego do Z. Robla, z 13 IV 1960 r., k. 28. Wysokość renty specjalnej przekraczała zatem prawie dwukrotnie wysokość miesięcznego świadczenia rentowego, ustalonego Roblowi w normalnym trybie ustawowym, tzn. 1077 zł – por. ibidem, Pismo Robla do H. Gertnera dyrektora administracyjnego UW, z 14 X 1959 r., k. 22.

¹⁰⁵ Małżeństwo Krykiewiczów zamieszkało w nowym lokalu przy placu Pułaskiego 5 po tym jak Z Robel i jego żona opuścili Olsztyn i przenieśli się do stolicy – zob. R. Syrwid, *Ze Lwowa...*, s. 48.

¹⁰⁶ Por. „Życie Warszawy” 1976, nr 274, 17 XI, s. 11 (nekrolog Z. Robla), https://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=5257 (dostęp: 19 XI 2022 r.).

Aneks

[1960 luty], Warszawa – „Oświadczenie” Juliusza Malewskiego, Wandy Pieniężnej, Waltera Późnego i Bohdana Wilamowskiego w sprawie przyznania Zygmuntovi Roblowi renty specjalnej.

Źródło: AUW, sygn. 2430, Teka akt osobowych Zygmunta Robla [1954–1960], k. 25, 29, mps (odpis z 22 II 1960).

Oświadczenie

Według posiadanych informacji ob. dr Robel, były wojewoda olsztyński, przeszedł na emeryturę. Przyznana mu, w myśl ogólnie obowiązujących przepisów, renta jest stosunkowo niska. Jako działacze społeczni oraz polityczni Warmii i Mazur, którzy stykali się z jego pracą, czujemy się w obowiązku zwrócić uwagę władzom państwowym na potrzebę potraktowania ob. dr. Robla jako wyróżniającego się działacza, a w związku z tym zasługującego na otrzymywanie specjalnego zaopatrzenia emerytalnego.

Z wielu powodów nakazujących wyjątkowe potraktowanie sprawy renty dla dr. Robla, pozwalamy sobie podać niektóre.

Budowanie zrębów państwowości polskiej na Warmii i Mazurach wymagało od niego, jako pierwszego po pełnomocniku rządu Prawinie, wojewody, ogromnego nakładu wysiłku w swej pracy zawodowej. Mimo to poświęcił dr Robel masę czasu i energii na zapoczątkowanie i rozwijanie szeregu innych dziedzin, jak np.:

- a) rozwój teatru^a, m.in. pod kątem obsługi terenu przez dawanie przedstawień w powiatach;
- b) powołanie do życia w Olsztynie Wydziału Prawno-Administracyjnego, jako filii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu^b, który pozwolił na wybitne podniesienie poziomu kadr;

^a Teatr w Olsztynie rozpoczął powojenną działalność 18 XI 1945 r., premierą sztuki Gabrieli Zapolskiej pt. „Moralność pani Dulskiej”. Od 16 VII 1946 r., na podstawie uchwały Rady Miasta Olsztyna, placówka została oficjalnie przekazana samorządowi miejskiemu pod nazwą „Miejski Teatr im. Stefana Jaracza w Olsztynie” – zob. R. Tomczyk, *Teatr olsztyński w latach 1945–1948*, KMW 1975, nr 3, s. 287–328.

^b Akademia Administracyjna w Olsztynie rozpoczęła oficjalną działalność 19 X 1945 r. Jej rektorem został prof. Tadeusz Hilarowicz. 30 I 1946 r. placówka została przekształcona w Wyższą Szkołę Prawno-Ekonomiczną (WSPE). Uczelnia pozostawała pod oficjalnym zarządkiem Towarzystwa WSPE. Zarówno statut szkoły jak i Towarzystwa WSPE zostały zatwierdzone przez pełnomocnika rządu 18 IV 1946 r. Robel był zarówno jednym z członków założycieli Towarzystwa WSPE, jak i Rady Naukowej tej placówki. 26 października 1946 r. WSPE została przekształcona w filię Wydziału Prawa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod nową nazwą Studium Prawno-Administracyjne w Olsztynie. Studium zostało zlikwidowane w 1950 r. – por. S. Achremczyk, *Akademia Administracji – pierwsza szkoła wyższa w Olsztynie*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2022, z. XXXVI, s. 183–206.

- c) pomoc w zorganizowaniu Instytutu Mazurskiego^c, pierwszej polskiej placówki naukowej na tych terenach;
- d) wydobywanie momentów podkreślających łączność Warmii i Mazur z Polską, m.in. poprzez organizowanie specjalnych uroczystości, jak np. poświęconych M[ikołajowi] Kopernikowi^d.

Nawet w dziedzinie tak dalekiej jego zainteresowaniom jak sport, udzielał swego poparcia. Dzięki jego pomocy, tu właśnie, na Ziemiach Odzyskanych, odbyły się pierwsze powojenne lekkoatletyczne mistrzostwa Polski w hali^e. Ten choćby drobny fragment charakteryzuje jego wszechstronne zainteresowania. Podobne przykłady można przytaczać z odcinka oświaty, zdrowia, działalności gospodarczej itp.

To całkowite poświęcenie się pracy dla tych ziem wynikało nie tylko z dużego poczucia obowiązku obywatelskiego, nie tylko z uświadomienia sobie szczególnej misji jaka na niego spadła, ale głównie z chęci służenia społeczeństwu.

Samym tylko wkładem pracy na odcinku polityki narodowościowej, zasłużył sobie ob. dr Robel na szczególną wdzięczność naszego społeczeństwa. Tragiczne nieporozumienia pierwszego okresu potrafił usuwać w sposób wyjątkowo umiejętny. Nie ulega dziś wątpliwości, że konsekwentna realizacja wypracowanych za jego czasów koncepcji prowadziła do dobrych wyników i na odcinku polskiej ludności rodziwej. Warmiacy i Mazurzy mają szczególne powody do wdzięczności za jego wkład pracy w zakresie zrastania się różnych grup ludnościowych na tym terenie^f.

^c Instytut Mazurski – placówka badawczo-naukowa powołana do życia w 1943 r., w warunkach konspiracyjnych, przez działaczy Związku Mazurów w Radości pod Warszawą. Powojenną działalność placówka rozpoczęła 9, a następnego dnia, tzn. 10 VII 1945 r. jej statut zatwierdził pplk Jakub Prawin pełnomocnik rządu RP na Okręg Mazurski. Pierwsze posiedzenie członków Instytutu odbyło się 17 VII 1945 r. na zamku olsztyńskim. Prezesem Instytutu został wybrany Karol Malłek. 1 VIII 1948 r. Instytut upaństwowiono, jako Stację Naukową Instytutu Zachodniego w Poznaniu. W 1953 r. Stacja Naukowa przeszła pod zarządek Polskiego Towarzystwa Historycznego. W wyniku kolejnych przekształceń następnymi instytucjonalnymi spadkobiercami Instytutu Mazurskiego stały się: Fundacja Naukowa Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze” im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie (1961–1963), Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie (1963–2019), a obecnie Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie – zob. T. Grygier, 15-lecie Instytutu Mazurskiego w Olsztynie, KMW 1960, nr 3, s. 436–453; J. Sikorski, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie i jego rola w olsztyńskim środowisku humanistycznym [1961–1986], „Biblioteka Olsztyńska” nr 12, Olsztyn 1986.

^d Chodzi tu prawdopodobnie, m.in. o wystawę z okazji 403. rocznicy śmierci Mikołaja Kopernikowi, przygotowaną przez Instytut Mazurski i otwartą na zamku olsztyńskim 21 V 1946 r. Trzy dni później, tzn. 24 V 1946 r., pełnomocnik rządu, w imieniu władz państwowych, uczestniczył w uroczystości złożenia, pod epitafium z portretem Mikołaja Kopernika w katedrze we Fromborku, brązowej gałzki laurowej z Grobu Nieznanego Żołnierza w Warszawie, z napisem: „Mikołajowi Kopernikowi w pierwszą rocznicę odzyskania Warmii. Maj 1946 Rząd R.P.” – zob. E. Sukertowa–Biedrawina, Wystawa Kopernikowska w Olsztynie w 1946 r., KMW 1966, nr 1, s. 172–177.

^e Pierwsze, po zakończeniu II wojny światowej, lekkoatletyczne Zimowe Mistrzostwa Polski Seniorów odbyły się 2–3 III 1946 r. w Olsztynie. Areną zawodów był obiekt dawnej ujeżdżalni na terenie koszar wojskowych przy ulicy Warszawskiej – zob. Olsztyn w dokumentach 4. Miasto i jego mieszkańcy w relacjach prasowych 1945–1950, wybór wstęp i oprac. K. Bączek, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2018, s. 37–40.

^f Chodzi tu zapewne o przebieg i realizację, na terenie Okręgu Mazurskiego i województwa olsztyńskiego, zarządzenia ministra Ziem Odzyskanych z 6 IV 1946 r. w sprawie trybu stwierdzania polskiej przynależności narodowej osób zamieszkałych na obszarze Ziem Odzyskanych (DzU MZO 1946, nr 4, poz. 26) oraz ustawy KRN z 28 IV 1946 r. „o obywatelstwie państwa Polskiego osób narodowości polskiej zamieszkałych na obszarze Ziem Odzyskanych (DzU RP 1946, nr 15, poz. 106). Akcja weryfikacji narodowościowej, zaplanowana w okresie od kwietnia do września 1946 r., wykazała szereg

Jak wynika chociażby z przytoczonych przykładów, działalność ob. dr. Robla całkowicie podpada pod określenie prac osób szczególnie zasłużonych dla PRL. W związku z powyższym gorąco popieramy wniosek o przyznanie mu renty specjalnej, w myśl art. 83 dekretu o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym^s.

(-) Julian Malewski
Przewodn[iczący] Rady Okr[ęgu] TRZZ,
były przewodn. Prezydium Woj[ewódzkiej]
Rady Narodowej [w Olsztynie]

(-) Bohdan Wilamowski
Poseł na Sejm PRL, wiceprezes Rady Naczel[nej] TRZZ

(-) Walter Późny
Poseł na Sejm PRL

(-) Wanda Pieniężna
Poseł na Sejm PRL^h

*braków i uchybień w pracy organów administracji terenowej i nie została ukończona. Do połowy października 1946 r., w województwie olsztyńskim, procedurze weryfikacyjnej nie poddało się ponad 33 000 osób. O przyczynach trudności pisał obszernie sam Robel do ministra Ziem Odzyskanych – odpowiadając na zarzuty Gomułki dotyczące braku oczekiwanych efektów weryfikacji prowadzonej na Warmii i Mazurach – w piśmie z czerwca 1946 r. – por. APO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski 1945–1946, sygn. 390/90. Pismo Z. Robla do W. Gomułki, z 25 VI 1946, k. 118–122. Szerzej na ten temat: L. Belzyt, *Między Polską a Niemcami. Weryfikacja narodowościowa i jej następstwa na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1945–1960*, Toruń 1998, s. 99–130.*

^s Por. przypis nr 95.

^h U dołu, pośrodku dokumentu: odcisk pieczęci okrągłej w tuszu, z godłem państwowym, o treści: „Uniwersytet Warszawski” oraz odcisk pieczęci podłużnej: „Zgodne z oryginałem. Kierownik Sekretariatu (podpis odręczny nieczytelny). Warszawa, dn. 22 II 1960 r.” (data wpisana odręcznie tuszem).

Zygmunt Tadeusz Robel
(„Słowo na Warmii i Mazurach” 1964, nr 15, 11-12 IV, s. 1)

PEŁNOMOCNIK RZĄDU R.P.
na Okręg Mazurski
L. dz. 0.177/Org/46

Olsztyn, dnia 30.IV.1946 r.

OGŁOSZENIE

w sprawie składania wniosków o stwierdzenie polskiej przynależności narodowej

Minister Ziem Odzyskanych zarządzeniem z dnia 6.IV.b.r. ustanowił prawo stwierdzania przez władze administracyjne I. instancji przynależności narodowej osób, które z tytułu posiadania obywatelstwa niemieckiego stale zamieszkiwały przed 1 stycznia 1945 r. na obszarze Ziem Odzyskanych. Za posiadające polską przynależność narodową uznane zostaną osoby, które złożą odpowiedni wniosek i udowodnią swoje polskie pochodzenie lub wykażą łączność z Narodem Polskim, a ponadto złożą deklarację wierności Narodowi i Państwu Polskiemu.

Polskie pochodzenie stwierdzić można bądź przy pomocy dowodów osobistych, aktów stanu cywilnego, bądź może ono wynikać z brzmienia nazwiska lub ze związku pokrewieństwa z Polakami.

Łączność z Narodem Polskim może być dowiedziona przynależnością do organizacji polskich, udziałem w walce o sprawę polską, bądź wynika z pielegnowania w rodzinie polskich obyczajów i mowy, związku z kulturą polską, bądź solidaryzowania się z Polakami w okresie panowania niemieckiego przy narażaniu się na osobiste niebezpieczeństwo.

Kto pragnie otrzymać zaświadczenie, stwierdzające polską przynależność narodową, powinien złożyć do władzy administracyjnej I. instancji, t.j. do Starostwa, właściwego dla miejsca swego zamieszkania, podanie na piśmie lub ustnie do protokołu, a równocześnie załączyć dowody, uzasadniające takie żądanie, a mianowicie:

- 1) dowody stałego zamieszkania w dniu 1.1.1945 r. i w dniu składania podania. Zaświadczenie takie wyda wójt gminy (burmistrz miasta), w której zgłaszający podanie, zamieszkuje;
- 2) metryki urodzenia, oraz, jeżeli zgłaszający pozostaje w związku małżeńskim, aktu ślubu i metryki urodzenia żony i dzieci do lat 14;
- 3) krótkiego życiorysu, podającego, gdzie osoba zainteresowana zamieszkiwała i czym się trudniła przed wojną i w czasie wojny, czy była karana za przestępstwa i jakie, czy należała do polskich organizacji, w jaki sposób zaznaczała swoje poczucie narodowe polskie, czy należała do niemieckich organizacji i brała udział w niemieckim życiu publicznym.

Ponadto należy powołać się na opinię dwóch znanych na terenie osób polskiej narodowości. Nieletni do lat 14 są objęci wnioskiem rodziców. Nieletni powyżej lat 14-tu składają podania osobiście. Brak dokumentów, o których wyżej mowa, może być zastąpiony przez inne dowody, jak książka familijna, świadectwa szkolne, zawodowe i t.p.

Zgłoszone podania będą rozpatrzone i zaopiniowane przez Powiatowe (Miejskie) Komisje Weryfikacyjne, w skład których wchodzi przedstawiciele społeczeństwa.

Zaświadczenie polskiej przynależności narodowej wydawać będzie ta władza administracyjna, do której złożono zostało podanie.

Kto uzyska stwierdzenie polskiej przynależności narodowej, znajdować się będzie pod opieką prawa na równi z innymi obywatelami Państwa Polskiego.

TERMIN SKŁADANIA PODAŃ O STWIERDZENIE POLSKIEJ PRZYNALEŻNOŚCI NARODOWEJ UPŁYWA Z DNIEM 1 LIPCA 1946 r.

Wzywam całą ludność Warmijsko-Mazurską, poczuwającą się do łączności z Narodem Polskim, aby wszyscy ci, którzy nie posiadają jeszcze zaświadczenia polskiej przynależności narodowej, zwrócili się bezzwłocznie do Starostwa z wnioskiem o wydanie takiego zaświadczenia.

Wzywam społeczeństwo polskie, aby uświadamiało miejscową ludność polską o korzyściach, płynących z uprawnień, nadanych powołanym wyżej zarządzeniem Ministerstwa Ziem Odzyskanych i współdziałało w wielkim dziele repolonizacji braci naszych — dziedziców przastarej polskiej Ziemi Warmijsko-Mazurskiej.

Wojewoda:
(—) Dr. Z. ROBEL

Drukarnia Państwowa, Olsztyn, Lr. 394. S. 46.

Ogłoszenie Zygmunta Robla pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski „w sprawie składania wniosków o stwierdzenie polskiej przynależności narodowej”, z 30 IV 1946 r.

(Biblioteka Narodowa w Warszawie – Magazyn Druków Ulotnych (DZS II 5); wersja cyfrowa: <https://polona.pl/item/ogloszenie-w-sprawie-skladania-wnioskow-o-stwierdzenie-polskiej-przynalezności-narodowej,MTE5Mjg0MzIy/0/#info:metadata>, dostęp: 3 XI 2023 r.)

Kopiecie archiwalnej

ODEZWA

Przywrocona Macierzy po tyluwiewkowej niewoli Ziemia Mazurska, doświadczona tak ciężkimi skutkami minionej wojny światowej, WYMAGA SZYBKIEJ ODBUDOWY GOSPODARKI I DOPROWADZENIA ŻYCIA PUBLICZNEGO DO NORMALNYCH STOSUNKÓW. DLA WSZYSTKICH OBYWATELI ZAMIESZKUJĄCYCH TE ZIEMIE, CZY TO

DLA OSADNIKA z POLSKI CENTRALNEJ, CZY REPATRIANTA LUB MAZURA CZY WARMIAKA-TUBYŁCA

istnieje w nowym demokratycznym Państwie Polskim jedno i to samo prawo oraz jeden i ten sam obowiązek.

Demokratyczny Rząd Jedności Narodowej zapewni każdemu obywatelowi spokój i poszanowanie swych praw, o ile zechce uczeiwić pracować na swym kawalku ziemi lub też w innym warsztacie pracy.

Rząd Jedności Narodowej tępić natomiast będzie z całą bezwzględnością wszelkie bezprawie, kradzieże, rabunki, gwałty, morderstwa i wszelkie nadużycia, a szczególnie w wypadkach, jeśli one będą stosowane przez kogokolwiek wobec polskiej ludności autochtonicznej (Mazurów i Warmiaków).

Polska ludność tubylcza, obojętnie czy jest już zweryfikowana czy też jeszcze nie, ma zapewnione prawo spokojnego bytowania na swej ziemi pracując i ze względu na jej ciężkie położenie znajduje się pod specjalną opieką władz państwowych. Ludność tę poleca się również SZCZEGÓLNEJ BRATERSKIEJ opiece tej części społeczeństwa napływowego z innych dzielnic Kraju, która istotnie posiada świadomość swej misji dziejowej dla Narodu i Państwa Polskiego.

Ktoby się jednak odważył w jakikolwiek sposób krzywdzić tę ludność, napadać na nią, grabić jej mienie, samowolnie osiedlać się na gospodarstwie, wykorzystywać jej pracę bez należytego wynagrodzenia, zmuszać do czynności, będących w sprzeczności z prawem ustanowionym przez ustawodawstwo polskie będzie ściągany bezlitośnie przez organa bezpieczeństwa i oddany pod Sad Dorozny.

W wypadkach popełnienia zbrodni zabójstwa lub spowodowania tegoż względnie napadów rabunkowych będą stosowane najcięższe kary długoletniego więzienia aż do

KARY ŚMIERCI

WŁĄCZNIE.

Osoby zaś niemeldowane wzgl. przychwycone bez WYRAŻNEGO CELU pobytu na terenie Województwa Olsztyńskiego będą osadzone NA DŁUŻSZY OKRES CZASU W OBOZIE PRACY PRzymusowej.

UWAGA dla urzędów wszelkiego rodzaju od sołtysa począwszy: Zawiadomic natychmiast o każdym wypadku przestępstwa czy zbrodni prokuratora lub też władze bezpieczeństwa (M. O. i U. B. P.) wzgl. władze przełożone administracji publicznej.

Obowiązek taki nałożony na urzędy wynika z art. 240 kodeksu postępowania karnego. Odnośnie zaś przestępstw urzędniczych przypomina się okólnik Nr 101 z dnia 23 marca 1946 r., z którym winni być wszyscy urzędnicy najdokładniej obznajomieni.

Olsztyn, dnia 22 czerwca 1946 r.

WOJEWODA
(—) Dr. Z. ROBEL

Zawala się
na...
...
...

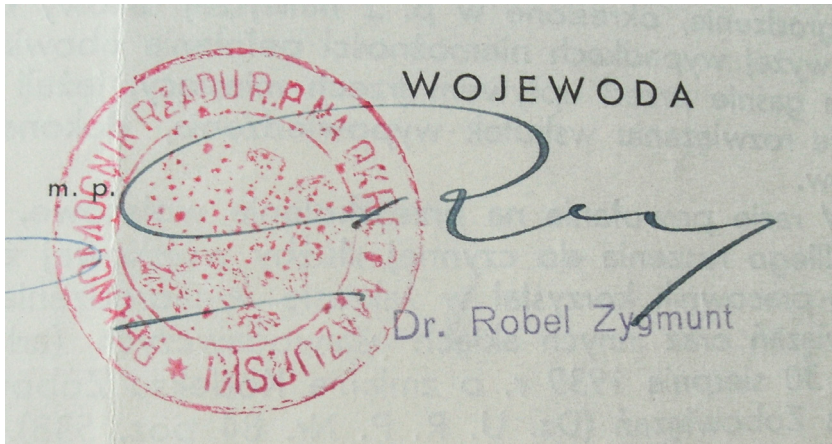
Dziennik Państwa, Olsztyn, Nr 544, Z. 670, 3346.

Odezwa Zygmunta Robla wojewody olsztyńskiego do osadników, repatriantów oraz Warmiaków i Mazurów z 22 VI 1946 r.

(Biblioteka Narodowa w Warszawie – Magazyn Druków Ulotnych (DŻS II 5); wersja cyfrowa: <https://polona.pl/item/odezwa-incipit-przywrocona-macierzy-po-tyluwiewkowej-niewoli-ziemia-mazurska,MTE4Nzc3NjI3/0/#info:metadata>, dostęp: 3 XI 2023 r.)

Nekrolog Zygmunta Tadeusza Robla
 („Życie Warszawy” 1976, nr 274, 17 XI, s. 11)

Odciski pieczęci: „Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski” oraz „Dr Robel Zygmunt” – z podpisem Zygmunta Robla, z kwietnia 1946 r.
 (Archiwum Zakładowe Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, sygn. 4634, Teczka personalna Mariana Krykiewicza – materiały niefoliowane).

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie

- Akta administracyjne dotyczące Jakuba Prawina, sygn. AIPN BU, sygn. 230/64,
- Akta dotyczące Jakuba Prawina, sygn. AIPN BU 4134/3567,
- Akta paszportowe Jakuba Prawina, sygn. AIPN 1532/1009,
- Stołeczny Urząd Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1983–1990. Sprawa operacyjna dot. Janiny Robel ps. „Janka”, „Lubicz”, członka „Miecza i Pługa” 1950–1960, sygn. AIPN BU 0423/4785.

Archiwum Państwowe w Katowicach

- Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach [1892] 1922–1939 [1944], sygn. 12/27, Akta osobowo/pracownicze Zygmunta Robla [1915–1937], sygn. R–89.

Archiwum Państwowe w Olsztynie

- Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski 1945–1946, sygn. 390/90, Sprawozdania Komisji Weryfikacyjnych 1946,
- Urząd Wojewódzki w Olsztynie 1946–1950, sygn. 391/60, Akta Sekretariatu I 1946; sygn. 391/61 Akta Wojewody 1946.

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego

- sygn. 2430, Teka akt osobowych Zygmunta Robla [1954–1960].

Archiwum Zakładowe Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (materiały niefoliowane):

- sygn. 871, Teczka personalna Mieczysława Przystasza,
- sygn. 877, Teczka personalna Janiny Jakubowskiej (Robel),
- sygn. 954, Teczka personalna Danuty Przystasz,
- sygn. 1271, Teczka personalna Zygmunta Robla,
- sygn. 6434, Teczka personalna Mariana Krykiewicza.

Źródła drukowane

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziemi Odzyskanych: 1946.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej: 1920, 1921, 1933, 1934, 1944–1947, 1949–1952, 1998.

Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej: 1954, 1960, 1983.

Księga adresowa Miasta Wielkich Katowic 1935/36 r. Opis władz i urzędów państwowych, komunalnych, samorządowych i instytucji prywatnych / Alfabetyczny spis ulic / Spis mieszkańców według ulic / Alfabetyczny spis mieszkańców / Alfabetyczny spis branż / Alfabetyczny spis zakładów i przedsiębiorstw przemysłowo-handlowych, wyd. dr E. Kwaśnik, Katowice 1936.

Listy z więzienia Mieczysława Przystasza z lat 1945–1954, red. A. Romaniak, Sanok 2000.

Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 rok. Przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996.

Olsztyn w dokumentach 3. Wybór źródeł do historii pierwszych lat powojennych 1945–1950, [oprac.] D. Bogdan, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2017.

Olsztyn w dokumentach 4. Miasto i jego mieszkańcy w relacjach prasowych 1945–1950. Wybór wstęp i oprac. K. Bączek, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2018

Olsztyn w dokumentach 5. Rok 1945. Źródła do powojennych dziejów miasta, wybrali, wstępem i przypisami opatrzyli K. Bączek, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2019.

Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944–1947, oprac. J. Kochanowski, Warszawa 1995.

Warmiaci i Mazurzy w PRL. Wybór dokumentów. Rok 1945. Przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1994.

Relacje i wspomnienia

Browiński Czesław, *Wojewodowie*, oprac. R. Tomkiewicz, w: *Z dziejów Leca (Giżycka). Wybór szkiców i źródeł*, wstęp i oprac. G. Białuński, G. Jasiński, R. Tomkiewicz, Olsztyn 1998.

Dąbrowska Maria, *Dzienniki 1914–1965*, t. XI. 1958–1959, Warszawa 2009.

Donimirski-Szyrmerowa Halina, *Był taki świat... Mój wiek XX*, Warszawa 2003.

Prawin Jakub. Wspomnienia, Kotlicki Henryk, et al., Warszawa 1959.

Przystasz Danuta, *Jedno życie. Tak mało... Tak wiele...*, Sanok 2001.

Wernic Leon, *Wspomnienia z lat 1945–1947. Rozmowa z dr. Zygmuntem Roblem*, „Słowo na Warmii i Mazurach” 1964, nr 15, 11–12 IV; nr 16, 18–19 IV.
Wspomnienia dr. Mariana Palamarczyka z lat 1945–1948, Warszawa, listopad 1965, Zbiory Specjalne Instytutu Północnego im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, sygn. R-18, mps.

Opracowania

- Achremczyk Stanisław, *Akademia Administracji – pierwsza szkoła wyższa w Olsztynie*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2022, z. XXXVI.
- Belzyt Leszek, *Między Polską a Niemcami. Weryfikacja narodowościowa i jej następstwa na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1945–1960*, Toruń 1998.
- Bereza Arkadiusz, *Sąd Najwyższy 1917–2017. Prezesi, Sędziowie, Prokuratorzy Sądu Najwyższego*, Warszawa 2017.
- Biedrzycka Agnieszka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012.
- Brzostek Błażej, *Życie społeczne Uniwersytetu 1945–1989*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, Seria: *Monumenta Universitatis Varsoniensis 1816–2016*, red. P. Majewski, Warszawa 2016.
- Chłosta Jan, *Rok 1945 i następane lata w życiu Mieczysława Przyszasza*, „Masovia” 2017, t. XXI.
- Czubiel Lucjan, *Marian Krykiewicz – zasłużony działacz w ochronie zabytków*, w: *Spoleczna Ochrona Zabytków*, red. T. Kufel, Olsztyn 1969.
- Dziadzio Andrzej, Mataniak Mateusz, *Namiestnictwo galicyjskie (1854–1914). Organizacja i zadania*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2018, t. XI, z. 1.
- Garliński Józef, *Polska w drugiej wojnie światowej*, Warszawa 2018.
- Gawkowski Robert, *Poczet rektorów Uniwersytetu Warszawskiego*, Seria: *Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016*, Warszawa 2016.
- Geldon Krystyna, *Radni Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej z lat 1945–1950. Materiały biograficzne*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2003, nr 3.
- Gieszczyńska Renata, *Jakub Prawin, pełnomocnik rządu na Okręg Mazurski wobec ludności niemieckiej*, w: *Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej Polsce w latach 1945–1989*, red. A. Dziurok, P. Madajczyk, S. Rosenbaum, Warszawa 2016.
- Grabowski Waldemar, *Delegatura Rządu Rzeczypospolitej na Kraj 1940–1945*, Warszawa 1995.
- Gross Radosław, *Przemiany gospodarcze wsi na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Olsztyn 2019.
- Grygier Tadeusz, *15-lecie Instytutu Mazurskiego w Olsztynie*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*” 1960, nr 3.
- Jalta, *Rzeczywistość, mit i pamięć*, red. S. Łukasiewicz, Warszawa 2019.
- Jasiński Janusz, *Andrzej Wakar. Historyk Warmii i Mazur (1920–1995)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1995, nr 3.
- Kierejczyk Edward, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej, rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980.
- Klafkałowski Alfons, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939–1945*, Warszawa 1960.
- Kochański Aleksander, *Polska 1944–1991. Informator historyczny. Struktury i ludzie*, cz. 1, współpr. E. Ciborska, A. Merker, G. Sołtyśiak, Warszawa 2022.
- Kronika Olsztyna 1945–1950*. Zapisał i wydał A. Wakar, Olsztyn, 1972.
- Krysiak Dominik, *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury – kadry – działalność*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2017.
- Kunert Andrzej Krzysztof, *Jakub Prawin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXVIII/2, z. 117, Wrocław–Warszawa–Kraków 1985.
- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*. red J. Majchrowski [et al.], Warszawa 1994.
- Litewka Aleksander, *Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego z lat 1945–1950 w Archiwum Państwowym w Krakowie*, w: *Verba volant, scripta manent. Księga pamiątkowa dedykowana Mieczysławowi Barcikowi*, red. P.M. Żukowski, Kraków 2010.
- Lutrzykowski Alfred, *System władzy publicznej Polski Ludowej. Od Manifestu PKWN do Konstytucji PRL. Zagadnienia ustrojowo-polityczne*, Toruń 2013.
- Łukaszewicz Bohdan, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991.
- *Raptularz miejski. Olsztyn 1945–2005*, Olsztyn 2006.
- Majer Tomasz Tadeusz, *Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski. Budowa aparatu państwowego*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2018, t. XVIII.
- Makowski Adam, *Między iluzją a realiami. Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich w latach 1957–1970*, Szczecin 2019.
- Mataniak Mateusz, *Urząd Wojewódzki w Krakowie w początkach powojennej działalności (styczeń – grudzień 1945 r.)*.

- Organizacja – kompetencje – personalia, w: *Dzieje biurokracji*, t. VI, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016.
- Mazurkiewicz Józef, *Prof. dr. Leon Halban 1893–1960*, „Rocznik Lubelski” 1960, t. III.
- Mołdawa Tadeusz, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991.
- Musialik Wanda, *Michał Tadeusz Grażyński 1890–1965. Biografia polityczna*, Opole 1989.
- Olsztyńskie biografie literackie 1945–1988, red. J. Chłosta, Olsztyn 1991.
- Oracki Tadeusz, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Warszawa 1983.
- Piechocki Stanisław, *Olsztyn magiczny*, Olsztyn 2002.
- Piotrowski Włodzimierz, *Profesor dr Wiktor Jaśkiewicz (1912–2003)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2003, R. LXV.
- Piwocki Ksawery, *Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904–1964*. Wrocław 1965.
- Plotek Marcin, *Trudne początki. Okręg Mazurski 1945–1946*, Dąbrówno 2011.
- Poradnik dla słuchaczy prawa Uniwersytetu Lwowskiego*, oprac. Z. Robel, Lwów 1913 (na stronie tytułowej data wydania: 1912/1913).
- Przeniosło Marek, *Polska Komisja Likwidacyjna 1918–1919*, Kielce 2010.
- Redzik Adam, *Ludwik Ehrlich (1889–1968) – Zarys życiorysu*, w: *Siła prawa zamiast prawa siły: Ludwik Ehrlich i jego wkład w rozwój nauki prawa międzynarodowego oraz nauki o stosunkach międzynarodowych*, red. nauk. P. Grzebyk, R. Tarnogórski, Warszawa 2020 Warszawa 2020.
- *Lwowskie czasopisma prawnicze w latach 1810–1939. Próba systematyzacji*, w: *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. X, red. H. Kosętko, G. Wrona, G. Nieć, Kraków 2011.
 - *Towarzystwo „Biblioteka Słuchaczy Prawa” Uniwersytetu Jana Kazimierza im. Stanisława Starzyńskiego (1875–1939)*, w: *Regnare. Gubernare. Administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. St. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012.
- Rembacka Katarzyna, *Biografia zbiorowa czy indywidualna? Komuniści w „Ziemiach Odzyskanych” tuż po II wojnie światowej*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2020, z. 4.
- Sakson Andrzej, *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań 1998.
- Sikorski Jerzy, *Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie i jego rola w olsztyńskim środowisku humanistycznym [1961–1986]*, „Biblioteka Olsztyńska” nr 12, Olsztyn 1986.
- Sławiński Roman, *Stronictwo Pracy w województwie olsztyńskim w latach 1946–1950*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1979, nr 4.
- Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego. Makieta*, Warszawa 1989.
- Słownik Dziennikarzy Warmii i Mazur*, red. A.Z. Brzozowski, K. Panasik, J. Pantak, J. Roslan, Olsztyn 2011.
- Sokołowski Franciszek, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1974, nr 3.
- Sukertowa-Biedrawina Emilia, *Wystawa Kopernikowska w Olsztynie w 1946 r.*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1966, nr 1.
- Symonowicz Antoni, *150-lecie Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego*, „Palestra” 1958, nr 2.
- Syrwid Robert, *Starostowie Warmii i Mazur w latach 1945–1950. Szkice biograficzne*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2018.
- *Ze Lwowa na Warmię. Marian Krykiewicz (1891–1976) – inżynier-architekt, działacz społeczny, malarz i rysownik*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2024, nr 1.
- Szumilo Mirosław, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*. Warszawa 2014.
- *Wojewodowie i okręgowi pełnomocnicy rządu w pierwszych latach Polski Ludowej (1944–1950)*, w: *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. II, red. A. Górak, D. Magier, Lublin–Siedlce 2009.
- Tomkiewicz Ryszard, *Okoliczności powstania nazw Giżycko i Kętrzyn*, „Masovia” 2009, t. XII.
- *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016.
- Tomczyk Ryszard, *Teatr olsztyński w latach 1945–1948*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1975, nr 3.
- Trynieszewski Eugeniusz, *Juliusz Malewski (29 marca 1899 – 29 grudnia 1981)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1987, nr 1.
- Turkowski Romuald, *Polskie Stronictwo Ludowe w Kraju (1945–1947). Od podjęcia w pojałtańskiej rzeczywistości samodzielnej działalności politycznej do czasu zniewolenia przez reżym komunistyczny*, Warszawa–Kielce 2022.
- Wakar Andrzej, *Administracja publiczna*, „Rocznik Olsztyński” 1964, t. VI (druk: Olsztyn 1966).

Prasa

„Debata”

- 2020, nr 1–4,
- 2021, nr 12,
- 2022, nr 1.

„Wiadomości Mazurskie”

- 1946, nr 249, 27 X; nr 247, 25 X.

„Olsztyński Kurier Obywatelski”

- 1990, nr 1, 2.

„Życie Warszawy”

- 1976, nr 274, 17XI.

Źródła internetowe

https://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=5257 (dostęp: 23 XI 2022 r.).

http://inmemoriam.architektsarp.pl/pokaz/marian_krykiewicz,14459 (dostęp: 21 XI 2022 r.).

<https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/601182> (dostęp: 24 X 2022 r.).

<https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/201180/edition/202839/content> (dostęp: 22 XI 2022 r.).

<https://lwow.home.pl/spotkania/epilog.html> (dostęp: 24 X 2022 r.).

<https://polona.pl/item/odezwa-incipit-przywrocona-macierzy-po-tyluwiekowej-niewoli-ziemia-mazurska,MTE4Nzc3NjI3/0/#info:metadata> (dostęp: 3 XI 2022 r.).

<https://polona.pl/item/ogloszenie-w-sprawie-skladania-wnioskow-o-stwierdzenie-polskiej-przynaloznosci-narodowej,MTE5Mjg0MzIy/0/#info:metadata> (dostęp: 3 XI 2022 r.).

<https://www.podkowiaskimagazyn.pl/nr52/podziemie.html> (dostęp: 2 XI 2022 r.).

<https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/danuta-przystasz,120.html> (dostęp: 22 XI 2022 r.).